

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 373.3:061.2:32.019.5(497.4)"1889/1930"

Prejeto: 30. 1. 2009

Branko Šuštar

dr. zgodovine, muzejski svetnik, Slovenski šolski muzej, Plečnikov trg 1, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: branko.sustar@guest.arnes.si

Z združitvijo razdeljeno učiteljstvo: odpor učiteljskega društva "Edinstvo" zoper edinost učiteljske organizacije UJU 1926–1928

IZVLEČEK

Prispevek predstavlja društvene povezave osnovnošolskega učiteljstva na Slovenskem, ki je bilo od 1889 povezano v vseslovensko zvezo učiteljskih društev (Zaveza), a je zaradi njene liberalne usmerjenosti nastala še katoliško usmerjena Slomškova zveza (1900–1926). Po depolitizaciji zveze slovenskih učiteljskih društev (UJU, poverjenišтво Ljubljana) na zborovanju v Celju julija 1926 so se ji po več kot četrto stoletja spet pridružili katoliško usmerjeni učitelji. Nasprotniki depolitizacije med učiteljstvom so zato ustanovili časopis in društvo Edinstvo (1926–1928), ki je povežalo ekstremno unitaristične predstavnike liberalizma. Ti so do leta 1926 obvladali vodstvo slovenskega dela zveze učiteljskih društev (UJU, poverjenišтво Ljubljana) pa tudi gospodarske organizacije slovenskega učiteljstva (Učiteljska tiskarna). Enotnost nepolitične sindikalne učiteljske organizacije je bila dolgoletni projekt, ki je uspel v letih 1929 in 1930.

KLJUČNE BESEDE

učiteljstvo, učiteljska društva, Udruženje jugoslovanskih učiteljev/UJU, Slomškova zveza, Edinstvo, časopis, sindikalno gibanje, kulturni boj

ABSTRACT

BY UNITING DIVIDED TEACHERS: RESISTANCE OF THE TEACHERS' SOCIETY "EDINSTVO" AGAINST THE UNITY OF THE TEACHERS' ORGANISATION UJU 1926–1928

The contribution presents the societies connections of the primary school teachers on Slovene territory that were from 1889 on united in an all-Slovene association of teachers societies (Zaveza – Federation of Teachers' Associations). However, due to its liberal orientation, another, Catholic oriented Slomškova zveza (Slomšek union) emerged (1900–1926). After the depolitisation of the association of Slovene teachers societies (UJU, Ljubljana committee), at the convention in Celje in July 1926, the Catholic oriented teachers joined the association after over a quartet of a century. The opposers of depolitisation among teachers hence established the newspaper and society Edinstvo (Unity) (1926–1928), which merged the extremely unitarian representatives of liberalism. By the year 1926 they managed the leadership of the Slovene part of the association of teachers societies (UJU, Ljubljana committee), and as well economic organisation of the Slovene teachers (Teachers printing house). Unity of a non-political trade Union teachers organisation was a long-term project, which was successful in the years 1929 and 1930.

KEY WORDS

teachers, Teachers' societies, Udruženje jugoslovanskih učiteljev/UJU, Slomškova zveza, Edinstvo, newspaper, trade Union movement, cultural struggle

Ena pomembnih značilnosti slovenskega osnovnošolskega učiteljstva je bila od konca 19. stoletja njihova jasna ideološka opredelitev med liberalizmom in katolicizmom, ki sta ga od leta 1900 predstavljali dve stanovski (sindikalni) učiteljski organizaciji. Na drugem katoliškem shodu septembra 1900 je kot odgovor na povsem liberalno opredelitev od 1889 skupne vseslovenske učiteljske organizacije ("Zaveza slovenskih učiteljskih društev" / pozneje "Zaveza avstr. jugoslovanskih učiteljskih društev") katoliško usmerjeno učiteljstvo oblikovalo svojo učiteljsko zvezo. "Slomškova zveza" je sicer vključila manjše število učiteljstva, a njen pomen je narasel posebno na Kranjskem po letu 1908 in prevladal političnega katolicizma Slovenske ljudske stranke.¹ Idejno in organizacijsko razdeljeno učiteljstvo se je že v stiskah vojnih let, še bolj pa v navdušenju po povezovanju in sodelovanju v novi jugoslovanski državi od jeseni 1918 poskušalo povezati v enotno sindikalno organizacijo, a ta velikokrat iskrena učiteljska prizadevanja niso uspela. Na eni strani je ostajalo učiteljstvo razdeljeno med dve stanovski (strokovni) organizaciji zaradi interesov političnih strank, ki so med učiteljstvom našli zase dragocene lokalne agitatorje, po drugi strani pa so bile posredi tudi ekonomske koristi z obvladovanjem učiteljskih gospodarskih organizacij (predvsem Učiteljske tiskarne), na kar je imelo vpliv liberalno vodstvo učiteljske Zaveze. Ta se je ob združitvi jugoslovanskega učiteljstva julija 1920 v skupno državno učiteljsko organizacijo (UJU – Udruženje jugoslovanskega učiteljstva) uspela predstaviti kot edina zastopnica slovenskega učiteljstva. Okrajna društva so postala društva UJU, vodstvo Zaveze pa je postalo poverjeništvu UJU v Ljubljani.² To je bilo povezano s Samostojno demokratsko stranko (SDS) in je z liberalnimi in jugoslovanskimi gesli državne enotnosti vse do leta 1926 spretno izigravalo tako predloge in prizadevanja posameznih koroških in

štajerskih učiteljskih društev kot tudi katoliško učiteljsko Slomškovo zvezo. Šele boleče izkušnje pritiskov (vse do premeščanja "po službeni potrebi" za politično drugače usmerjeno učiteljstvo) ob pogosti menjavi državnega režima sredi 20. let 20. stoletja, je privedlo z zmago 'celjske deklaracije' julija 1926 do prevlade ideje depolitizacije slovenske učiteljske organizacije – UJU, Poverjeništvu Ljubljana.³ Še prej kot v jugoslovanskem delu Slovenije se je zaradi italijanskega pritiska povežalo slovensko učiteljstvo na Primorskem, ko sta se na Idrijskem sredi leta 1924 povežali liberalno in katoliško usmerjeno učiteljstvo v skupno Učiteljsko društvo za idrijski okraj.⁴

"S celjsko deklaracijo" je bila v slovenski učiteljski organizaciji končno v prizadevanjih za skupne sindikalne in strokovne cilje manj pomembna politična pripadnost ali idejna usmerjenost posameznega učitelja. Takšno usmeritev v nepolitično učiteljsko organizacijo UJU je v času šolskega ministra Stjepana Radića podprla tudi šolska uprava v Ljubljani z dr. Dragotinom Lončarjem.⁵ A gorečim učiteljskim pristašem liberalne SDS, ki so dotlej obvladovali tako vodstvo UJU kot posamezne gospodarske organizacije (npr. Učiteljsko tiskarno) je bilo pretežno sprejeti depolitizacijo, saj so desetletja kot člani učiteljske organizacije delovali izrazito politično liberalno. Tako na eni strani od konca novembra 1926 spremljamo proces pridruževanja dotedanjih članov katoliške Slomškove zveze posameznim okrajnim učiteljskim društvom UJU, na drugi strani pa so nasprotniki deklaracije že od jeseni 1926 zapuščali UJU in oblikovali kar svoje separatistično učiteljsko glasilo in društvo z lepim imenom: Edinstvo.⁶ Živahne odnose in idejna razmerja med učiteljskimi društvi in slovenskimi učitelji v njih ("Slomškarji", "naprednjaki" in "separatisti") spremljamo med letoma 1926 in 1930.

Vstopanje Slomškarjev v okrajna društva UJU v Ljubljani in okolici

Zgodilo se je prav to, o čemer se je med člani UJU mnogo govorilo: "... kaj bo, če se združimo s

* Dr. Olgi Janša Zorn so bile pri raziskovalnem delu blizu tudi teme s področja zgodovine šolstva in društev. Tako je pisala o zgodovini gimnazije v Kranju in Pedagoške fakultete v Ljubljani, o delovanju zgodovinskih društev s sedežem v Ljubljani v 19. stoletju in o predhodnikih današnje Zveze zgodovinskih društev Slovenije. Delovanje društev je predstavljala tudi pri tematiki turizma. Posebej je na Pedagoški fakulteti v Ljubljani kot mentorica usmerjala številne diplomante v tematiko, ki je blizu bodočim učiteljicam in učiteljem: v obravnave šolske zgodovine in v pregled krajevne zgodovine, ki so obsegali tudi razvoj šolstva. Tako povezuje tudi ta prispevek v njej posvečenem spominskem zborniku tematiko šolstva in društev, zapisan tudi ob misli na njeno naklonjenost in upoštevanje prizadevanj Slovenskega šolskega muzeja, ki mu je ob upokojitvi prijazno prepustila zbirko mentorskih izvodov diplomskih nalog, po letu 2002 dostopnih v knjižnici muzeja.

1 Bergant, *Poizkusi šolske reforme*, str. 7–8; Hojan, *Ob stoletnici*, str. 5–6; Leskovšek, *Slomškova zveza*, str. 256–261; Šuštar, *Učiteljske organizacije*, str. 334–337.

2 Bergant, *Poizkusi šolske reforme*, 9–12; Stiplovšek, *Razmah*, str. 383–385, 392; Hojan, *Ob stoletnici*, str. 6.

3 Deklaracija o smeri naše stanovske politike (Sprejeta na VI. Pokrajinski skupščini UJU Poverjeništvu Ljubljana, 17. julija 1926 v Celju.), *Slovenski učitelj* 1926, str. 142–143; Bergant, *Poizkusi šolske reforme*, str. 20–22; Ostanek, *Pregled*, str. 219, 244; Dolenc, *Katoliška kulturna politika*, str. 57; Strmcnik, *Zveza društev*, str. 28–29; Dolenc, *Kulturni boj*, str. 211, 219–221; Leskovšek, *Slomškova zveza*, str. 279–281.

4 Šuštar, *Posebnosti razvoja*, str. 41, 58–59.

5 Bergant, *Poizkusi šolske reforme*, str. 18–19; Dolenc, *Katoliška kulturna politika*, str. 57; Dolenc, *Šolsko delo*, str. 75–76; Dolenc, *Kulturni boj*, str. 218. Dr. Dragotin Lončar (1876–1954) je bil zgodovinar in politik masyarkovske usmeritve (Pavlič, *Sto znamenitih osebnosti v šolstvu*, str. 158–159).

6 Ostanek, *Pregled*, str. 219, 224; Hojan, *Ob stoletnici*, str. 6, 18–19; Divjak, *Šola*, str. 243–244; Hojan, *Slovenska učiteljska organizacija*, str. 194–197; Šuštar, *Slomškova zveza 1900–1926*. Delovanje, str. 451–464.

Poština plačana v gotovini.

Leto I. V Ljubljani, 22. decembra 1926. Štev. 4.

Izhaja po potrebi. ○ Cena števil. Din 2.—. ○ Rokopise, ki se ne vračajo, je pošiljati na uredništvo. ○ Reklamacije so poštne proste.

EDINSTVO

Šolsko politični list.

Upravištvu in uredništvu: Frančiškanska ulica št. 6/A. Inzerati se računajo po ceniku. Rač. poš. hran. št. 14632.

Vabilo
k
USTANOVNEMU ZBOROVANJU
Udruženja okrajnih učiteljskih društev „Edinstvo“
v Ljubljani,
ki se vrši dne 28. decembra 1926, v mali dvorani „Kazine“
ob 10. uri dopoldan.

DNEVNI RED:

1. Otvoritev.
2. Naš stanovski položaj.
3. Snovanje stanovske organizacije „Udruženja okrajnih učiteljskih društev Edinstvo v Ljubljani“.
4. Pravila: a) okrajnih društev, b) centrale.
5. Šolski zakon in učni načrti.
6. Predlogi in slučajnosti.

PRIPRAVLJALNI ODBOR.

Našim somišljenikom.

temelju narodnega in državnega edinstva, na tem zborovanju se hočemo javno izjaviti za svobodo šole in učiteljstva brez vsakih vplivov cerkve in njene hierarhije, na tem zborovanju se hočemo izreči za prosvetno državno šolo proti privatni samostanski. Na taki podlagi si zamišljamo našo stanovsko organizacijo in edino v taki organizaciji more uveljavljati v resnici napreden učitelj, napredna učiteljica svoje nazore.
Kdor je z nami, naj pride na zborovanje in se nam pridruži.
Pripravljalni odbor.

Kako je pisal urednik „Učiteljskega Tovariša“ g. Ivan Dimnik 1. 1924.

»Slovenčev« izbruh nas pusti hladne in mu priznavamo radi, »da smo katoliški Slovenci«, toda ne »verski nestrpnosti in fanatiki«, temveč vedno in povsod borci za versko strpljivost v smislu ustave in v interesu narodnega in državnega edinstva. (»Učiteljski Tovariš« št. 6, dne 7. februarja 1924.)

Slomškarija ljubljanske okolice je ...

Vabilo k ustanovnemu zborovanju društva "Edinstvo" (Edinstvo: šolsko politični list, Ljubljana, 22. 12. 1926, št. 4, str. 1; SSM, knjižnica).

Slomškariji, z onimi s katerimi smo se baje smrtno sovražili in v resnici drug drugemu jamo kopali." Da jih bodo bratovsko sprejeli, je napovedal Tone Seliškar v poročilu s celjske skupščine UJU na zborovanju Krškega učiteljskega društva v Boštanju 23. oktobra 1926.⁷ Prve korake so storili v Ljubljani.

Učiteljsko društvo za ljubljansko okolico. Z razpustom Slomškove zveze 13. 11. 1926 kot stanovskega učiteljskega društva se je pričel proces vključevanja Slomškarijev v okrajna društva UJU. Že konec novembra 1926 je predsednik Učiteljskega društva za ljubljansko okolico vabil članice in člane nekdanje podružnice Slomškove zveze, da pisno priglasiyo svoj pristop. Hkrati je J. Macarol, sicer

Primorec z izkušnjo učiteljevanja tam in na Koroškem, vabil tudi neorganizirano učiteljstvo. V poročilu o društvenih zborovanjih so v 'Učiteljskem tovarišu' posebej zapisali, da je na zborovanju te podružnice 20. novembra 1926 v risalnici državnega učiteljskega društva (navzočih nad 200 članov in članic), "korporativno vstopila v UJU" prva skupina članov Slomškove zveze in da se je njena podružnica za ljubljansko okolico razdružila. Prav navdušujočo izkušnjo je imel Macarol kot predsednik 230 članskega društva po skupnih zborovanjih v začetku leta 1927. Kar smešno se mu je zdelo, da so se kar 26 let eni učitelji "prištevali naprednjakom, a drugi klerikalcem", a vsi bo bili pravi nazadnjaki, na voljo strankam, za plačilo pa so okušali "zapostavljanja in preganjanja!" Če se ne bi spametovali, bi lahko dočakali tridesetletnico ali petdesetletnico stanovske nesloge. Tako pa je bilo prav okoliško ljubljansko društvo prvo, ki je dejansko "ponudilo roko sprave in tovarištvu" članom Slomškove zveze. In skupno delovanje je bilo predsedniku v zadoščenje.⁸ 'Edinstvo'

⁷ Tone Seliškar, Za kaj se je vršila borba na pokrajinski skupščini v Celju? *Učiteljski tovariš* 1926, (18. 11.), str. 3. Tam je tudi zanikal, da bi bil ves deklaracijski boj usmerjen proti Jelencu in staremu vodstvu, pač pa za novo idejo med učiteljstvom. – Odobranje postopka delegatov na pokrajinski skupščini v Celju, *Učiteljski tovariš* 1926, (28. 10.), str. 2. – Kdo pa dela razdor? *Učiteljski tovariš* 1927, (24. 2.), str. 3. V krškem okraju je Janko Golob, šolski upravitelj v Sentjerneju 19. 2. 1927 vabil člane, ki so izstopili iz okrajnega društva UJU, da si ustanove lastno društvo. A teh članov po poročilu v Učiteljskem tovarišu ni bilo niti 10. – Učiteljsko društvo za krški okraj, *Učiteljski tovariš* 1927, (21. 4.), str. 3. Zborovanja v Sentjerneju 12. 3. se je udeležilo tudi nekaj gostov, t.j. učiteljev, ki še niso prestopili k UJU. Število izstopov v okraju je bilo 8.

⁸ Josip Macarol, Vse one tovariše in tovarišice, Šmartno pod Šmarno goro, 22. novembra 1926. *Učiteljski tovariš* 1926, (25. 11.), str. 3. – Naša društvena zborovanja, n. d., str. 3–4; Naprošeni smo, *Učiteljski tovariš* 1926, (9. 12.), str. 2. – Josip Macarol, Za močno UJU..., *Učiteljski tovariš* 1927, (26. 1.), str. 3. Navedli so tudi člane, ki so izstopili iz društva. Iz okrajnega ... *Učiteljski tovariš* 1927, (4. 2.), str. 3.

je decembra 1926 predstavilo korporativen prihod Slomškarjev že nekoliko pred pričetkom zborovanja okrajnega učiteljskega društva za ljubljansko okolico 20. novembra 1926. *"Samozavestno so zavzeli prostor v zadnjem levem kotu risalnice na učiteljskišču."* Poročevalec je posebej opazil predsednikov (Macarol) pozdrav Slomškarjem in veliko čast, da so ravno pri njih vstopali *"prvi tovariši iz Slomškove zveze v UJU."* Člani okrajnega učiteljskega društva so razpravljali o deklaraciji in Učiteljski tiskarni, posebno vroče je bilo ob predlogu Ivana Šmajdka za deklaracijo o narodnem in državnem edinstvu, ki jo je podprlo le 12 članov. Mnogi so kar dvjvali proti temu, piše eksotično v poročilu (in omenjali tudi izjavo, da je bilo to svinjsko, ne zgodovinsko zborovanje⁹), *"posebej glasni so bili nekateri Slomškarji, ki so vpili: 'Ali ne učimo v dubu narodnega in državnega edinstva?'"* Josip Ribičič je čestital Ivanu Štruklju za odlikovanje, ki mu je bilo dokaz, da so *"Slomškarji vneti za narodno in državno edinstvo."* Tako so v 'Edinstvu' še podrobneje predstavili prvo zborovanje, *"na katerem so si v prijateljskem objemu podali roke deklarasi in Slomškarji, ki so enotno nastopili proti temu, da bi slovenski učitelj član najmanjše vejice jugoslovenskega drevesa, priznal očitno v posnemanje drugim: narodno in državno edinstvo."*¹⁰

Toliko bolj je februarja 1927 Macarol občutljivo obravnaval 13 izstopnih izjav in pokazal, da gre pri vsem za politiko. Ob zahtevi o vključitvi 'narodnega in državnega edinstva' v pravila UJU so ugotavljali, da tega določila niso vnesli v pravila ne leta 1920 ne pozneje, temveč so se spomnili nanj šele leta 1926, *"da preprečijo vstop v UJU članom bivše Slomškove zveze."* Najbolj odkritosrčno je utemeljil izstop po 19 letih član, ki ni mogel *"z nekaterimi, sedaj v društvu včlanjenimi člani – tako pristrčno občevati, kakor bi bilo to v društvu med člani na mestu."* Kot je to razumel Macarol, je ta član hotel *"občevati in se organizirati le s svojimi političnimi somišljeniki"*. Na ta način mu je bil kravji mešetar njegovih političnih nazorov več kakor učitelj drugih političnih stališč, kar je bilo lepo spričevalo za *"kader separatistične organizacije."* Posebej pa je med trinajstimi opazil člana, ki je s tem izstopom organizacijo že trikrat zatajil kakor *"Judež Iskariot Kristusa"*: prvič bivšo Zavezo, drugič Slomškovo zvezo in tretjič UJU.¹¹

Ljubljansko učiteljsko društvo. *"Podružnica 'Slomškove zveze' v Ljubljani likvidirala. – Njeni člani so korporativno vstopili v UJU in že zborovali skupno*

pri ljubljanskem učiteljskem društvu. – Pedagoško društvo 'Slomškova zveza' se ne bo vtikala v stanovsko-politična vprašanja." Tako so pozorno poročali o zborovanju Ljubljanskega učiteljskega društva 6. decembra 1926 v telovadnici II. deške osnovne šole na Cojzovi, ki so se ga udeležili tudi *"novovstopivši člani bivše 'Slomškove zveze'"*. Društveni predsednik je opazil pomen zborovanja, saj je po 27 letih spet zborovalo skupaj ljubljansko učiteljstvo. Tudi Janko Polák, upravitelj te šole in eden od voditeljev razpuščene Slomškove zveze, se je temu pridružil in omenjal, da so bili za neslogo krivi, ne sami, temveč *"one skrite, gotove cilje zasledujoče sile, ki so nas razdvajale."* Zagotovil je, da 'Slomškova družba' nima namena vplivati na personalne zadeve učiteljstva, temveč so v stanovsko-personalnih zadevah priznavali odločilno besedo UJU. So pa se vsi, ki so bili dotlej v Slomškovi zvezi, *"oklenili prostosti, ki jo nudi deklaracija z ozirom na kulturno in politično stran"*. Nato je v imenu tovariške sloge pozdravil nad 200 udeležencev.

Občni zbor Ljubljanskega učiteljskega društva je bil 5. februarja 1927 spet v telovadnici te šole na Grabnu. Omenjali so stanje društva v začetku leta 1926 (144), ki pa se je s smrtjo (1), izstopom oz. črtanjem (24), novimi pristopi (88) spremenilo: društvo je tedaj štelo 204 članov in članic.¹² Ohranjen zapisnik pa priča o podobno navdušenem sprejemu Slomškarjev, kot so ga imeli v ljubljanski okolici. Predsednik F. Škulj je posebej pozdravil nove člane in članice iz bivše Slomškove zveze, *"ki so neoklevaje z iskreno in odločno gesto, s svojim korporativnim vstopom v našo skupno organizacijo podkrepili novi pravec našega udruženja."* Gibanje za deklaracijo je imel kar za *"dubovno prerojenje stanu"* in njen uspeh je bila odpoved *"vsakemu tlačanstvu in poniževanju"*. Ko je poročal o seji širšega sosveta v Celju za svečnico 1927, je poudaril strokovne naloge organizacije in navedel, da je *"vprašanj/e/ reklamnega in papirnatega 'narodnega in državnega edinstva konec"*. Beograjska centrala UJU je iz predloga pravil takšna določila črtala kot nepotrebna, saj je učiteljstvo to dokazovalo z delom. A ni bilo vse tako vzneseno in jasno.

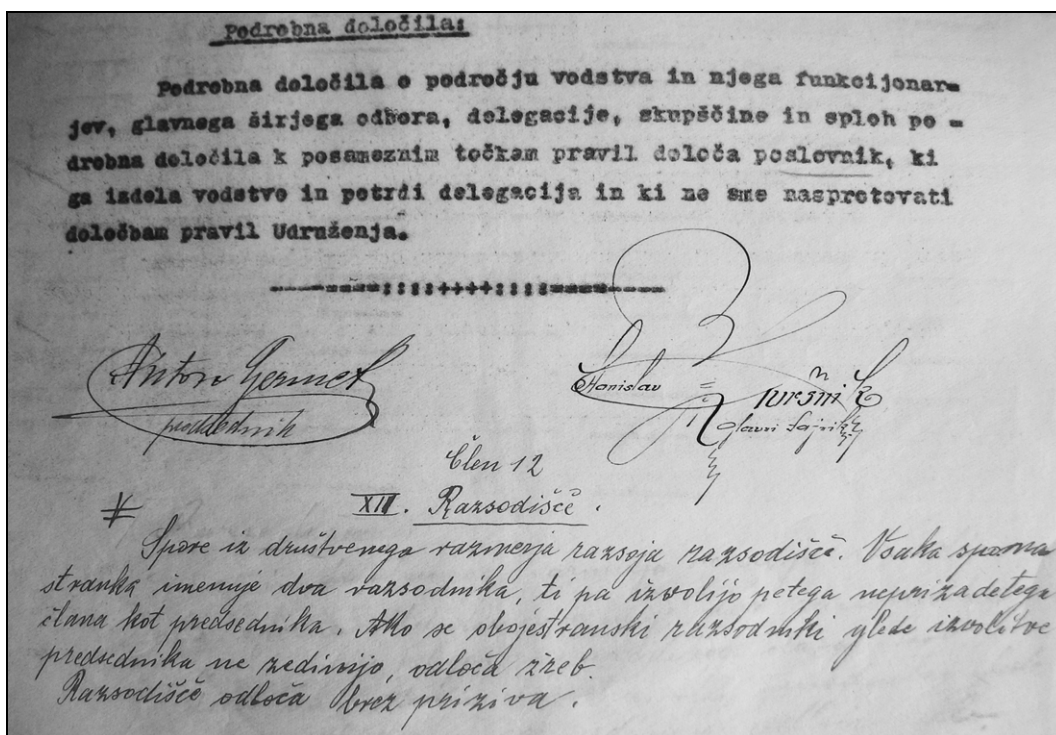
Med 'slučajnostmi' se je oglašil Horvat, ki so mu očitali nedoslednost, ker je ostal v društvu. Utemeljeval je mnenje, da je *"že pred 27 leti in ves čas potem"* obsojal ločitev učiteljstva. *"Zakaj vršili smo isto nalogo, prisegali vsi enako na prvi člen bivšega avstrijskega šolskega zakona glede versko pravne vzgoje in vendar smo bili mi brezverski učitelji! To žali še vedno starejše učitelje in jih odvraca, da se ne morejo živeti v novo situacijo."* Ostal je *"pošten član udruženja"*, ker so našli obliko sožitja. Bil je prepričan, če

⁹ To ni zgodovinsko, temveč svinjsko zborovanje. *Edinstvo* 1927, (29. 1.), str. 6. Izjavo je Deržaj z Viča zanikal.

¹⁰ Zborovanje okr. učit. društva za ljubljansko okolico. *Edinstvo* 1926, (8. 12.), str. 8.

¹¹ Josip Macarol, Pred seboj imam 13 dopisov. *Učiteljski tovariš* 1927, (17. 2.) str. 3. – J. Macarol (1887–1963) je 1907 maturiral na koprskem učiteljskišču in tedaj služboval v Smartnem pod Šmarno goro. Tovarišem maturantom leta 1907, *Učiteljski tovariš* 1927, (19. 5.), str. 3.

¹² Naša zborovanja. Ljubljansko učiteljsko društvo. *Učiteljski tovariš* 1926, (9. 12.), str. 3. – Ljubljansko učiteljsko društvo. *Učiteljski tovariš* 1927, (10. 3.), str. 4.

Del Pravil (Združenja okrajnih) Udruženja sreskih učiteljskih društev "Edinstvo" s podpisoma predsednika Antona Germeka in glavnega tajnika Stanislava Završnika, 1927 (ARS 68, serija društvenih pravil, 1854, predloženo 14. 3. 1927).

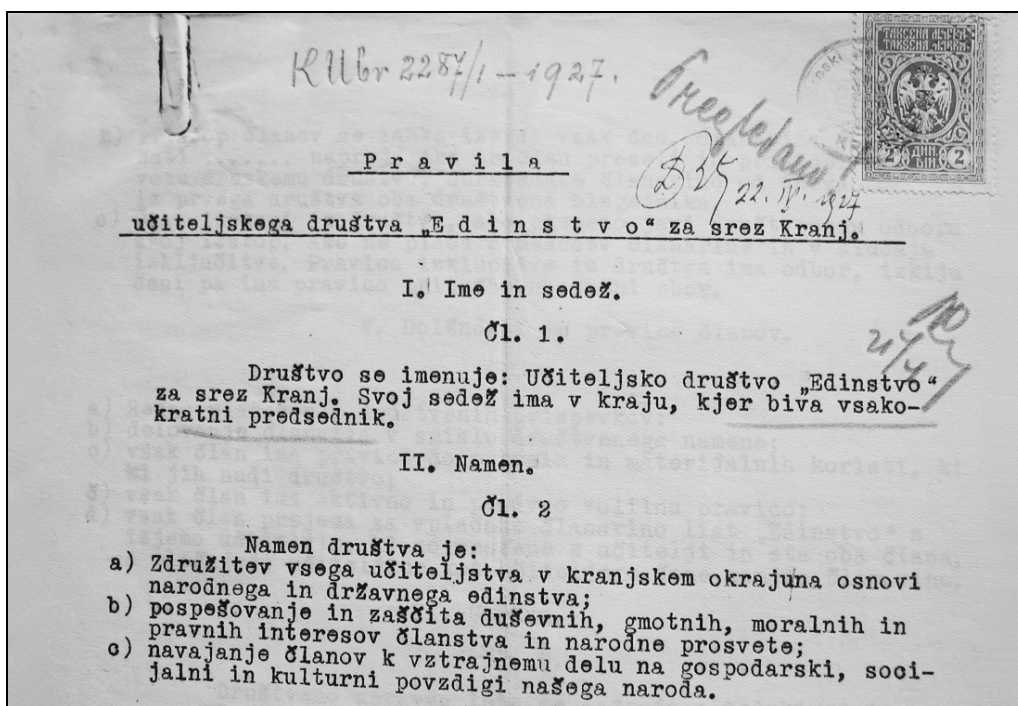
bi se pred osmimi leti združili, ne bi prišlo do take katastrofe, kot se je razgalila na širšem sosvetu v Celju. Zato je želel, da se pridružijo UJU vsi opozicionalci, kajti s tem bo (zaradi kontrole dela) organizacija "čistejša". Posebej je opozicija omenjala, da učiteljski list "U.T. nič več ne piše o 'Svobodni šoli', odkar je deklaracija na dnevnem redu", sam pa je menil, da je to predvsem naloga strokovnega lista. Posebej so predstavili tudi prevlado stališč deklaracije (44 proti 7 glasovom), ki je pomenila tudi večje zanimanje za delo društva. Z zmago te usmeritve leta 1926 v Celju so premostili zapreke, ki so učiteljstvo ločevale v dve organizaciji in "iztrgali ... orožje iz rok onim, ki so nas dosedaj gonili v boj proti lastnim stanovskim tovarišem."¹³

¹³ SŠM, arhivska zbirka, UJU, fasc. 11 (1927/28), 1. Zapisnik rednega občnega zbora ljub. učit. društva, 5. 2. 1927. V vznesenih besedah je predsednik nato pohvalil nekdanje Slomškarje: "Pokazali so, da pojmujejo veliki moment v zgodovinskem razvoju našega stanu. S tem pa so tudi dokazali, da jim je stan in njega težnje nad vse drag in ljub in da nosijo v svojih srcih iskreno stanovsko tovarštvo. Ob tej priliki želim, da se utopi to tovarštvo v pravo neprisljeno stanovsko harmonijo, ki naj jo objame nesebična stanovska ljubezen bratov in sester. Učitelji smo. Skažimo se vrednega tega čistiljevega imena, ki ga sme nositi neoporečno samo oni, ki je prepojen srčne omike. Iskrene pozdrave vsem, ki ste dobre volje in imate vero v vse in lepše in boljše dni naše organizacije."

Vstopanje Slomškarjev v druga okrajna učiteljska društva UJU

V Kranjsko učiteljsko društvo so se člani Slomškove zveze včlanili na zborovanju 7. decembra 1926 v Šmartnem pri Kranju, potem ko se je v tamkajšnjem šolskem poslopju nekaj prej razpustila Kranjska podružnica Slomškove zveze. Slomškarji so se udeležili zborovanja Novomeškega učiteljskega društva na isti dan (7. decembra), ko se je prej "likvidirala" novomeška podružnica Slomškove zveze.¹⁴ V Kamniškem okraju so na rednem občnem zboru Kamniškega učiteljskega društva 20. decembra 1926 v Kamniku člani podružnice Slomškove zveze vstopili v društvo in pred začetkom je o tem spregovoril tudi njen bivši predsednik Trpin. Kljub besedam o tovarštvu in o odprtih srcih, so najprej spregovorili o nastajajoči Slomškovi družbi. Članstvo okrajnega društva je zaskrbelo, da bi ne imela "ta družba kvarnega vpliva", in odbor se je o tem posvetoval z ljubljanskim vodstvom UJU. Zeleli so, da bo že v začetku vse jasno. V razgovoru je posebej Anton Arrigler dvomil, da je potrebna takšna kulturna organizacija, poverjenik UJU Andrej Skulj je dal pojasnila, Ivan Štrukelj, ki se je tudi udeležil zborovanja, pa je predstavil njen namen:

¹⁴ Naša društvena zborovanja, *Učiteljski tovariš* 1926, (16. 12.), str. 3.

Začetek pravil učiteljskega društva "Edinstvo" za okraj Kranj, 1927
(ARS 68, serija društvenih pravil, 5568, vloga 16. 4. 1927).

gajiti pedagoško vedo na krščanskih načelih in naspotoval političnim klubom učiteljstva. V okraju Radovljica je zaradi zapletov s članstvom v Radovljiškem okrajnem učiteljskem društvu, ki se je ločilo od ljubljanskega poverjenišтва UJU, to 28. januarja 1927 na Jesenicah kar z ustanovnim občnim zborom oblikovala novo Okrajno učiteljsko društvo UJU, v katerega so se včlanili tudi člani Slomškove zveze.¹⁵

Podobno je bilo tudi na Štajerskem, ko je Šmarško-rogaško učiteljsko društvo 15. januarja 1927 pristopilo k Edinstvu in se ločilo od ljubljanskega poverjenišтва UJU. Ustanovni občni zbor novega Sreskega društva UJU za Šmarje-Rogatec je 1. februarja 1927 sklical Josip Čencič, šolski upravitelj v Rogatcu, ki je postal tudi predsednik društva. K društvu je pristopilo 29 članov in članic, od katerih je bilo navzočih 25. Večino časa so posvetili strokovnim vsebinam, saj je Andrej Skulj predaval o novih učnih načrtih in o kmetijskem pouku, na koncu pa je skupaj z Antonom Hrenom predstavil še gospodarstvo poverjenišтва UJU Ljubljana.¹⁶

Drugje pa so (Učiteljsko društvo za svetolenarški okraj) sredi januarja 1927 omenjali nekaj negotovanja ob deklaraciji in novi stanovski politiki ("je obsodbe vreden tisti, kateri danes izstopa iz našega Udruženja in slabi naše vrste"), pa tudi žalostno dejstvo, da se nekateri 'Slomškarji' še niso vključili v organizacijo – "pa na te ne bomo gledali."¹⁷ V Mariborskem učiteljskem društvu je predsednik na občnem zboru 16. februarja 1927 poročal, da ni dopustil, "da bi društvo kulukovalo katerisibodi politični stranki. Kulukovalo je in bode le svojemu stanu." Ob tolmačenju boja za deklaracijo je omenjal, da članstvo društva "ne soglaša z deklaracijo radi kulturnega programa." Tedaj so tudi razmišljali o ustanovitvi kulturne organizacije, kakor so imeli "nekateri tovariši drugega nazora Slomškovo družbo."¹⁸

Na občnem zboru brežiško-sevniškega učiteljskega društva 5. februarja 1927 v Brežicah "je prišlo do

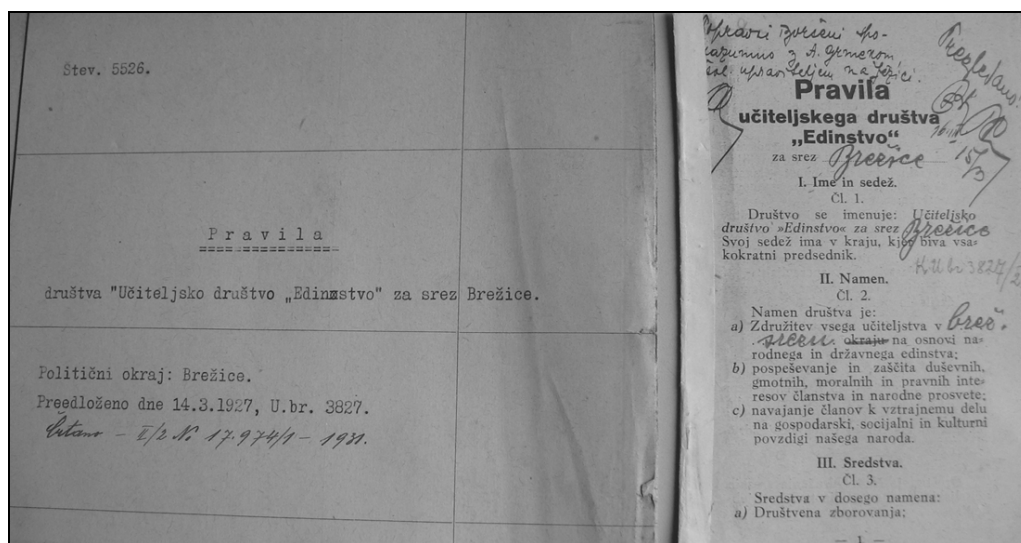
¹⁵ Ustanovni občni zbor ... *Učiteljski tovariš* 1927, (10. 2.), str. 4; društveni odbor je vodil Stane Žagar. – Kamniško učiteljsko društvo, n. d., str. 4. – Sresko društvo UJU za Radovljiški okraj. *Učiteljski tovariš* 1927, (26. 1.), str. 3. – Resnicoljub (ps.), Evo gole istine!. *Učiteljski tovariš* 1927, (24. 2.), str. 3. – Fran Žagar, Občni zbor okrajnega učiteljskega društva za Radovljico UJU. *Učiteljski tovariš* 1926, (7. 4.), str. 3. Tedaj so 18. 3. 1927 v Bohinjski Bistrici volili odbor s predsednikom Stankom Žagarjem.

¹⁶ Šmarško-rogaško učiteljsko društvo. *Edinstvo* 1927, (29. 1.), str. 6. Od 54 navzočih članov (75%) je 15. 1. 1927 glasovalo

za izstop 45, proti pa 9. – Korak šmarško-rogaškega učiteljskega društva. *Učiteljski tovariš* 1927, (20. 1.), str. 2. Posebej so očitali društvu pomanjkanje stanovske discipline: kdor ruši 'stanovsko edinstvo' ne more biti za 'narodno edinstvo'. – Sresko društvo UJU za Šmarje-Rogatec, *Učiteljski tovariš* 1927, (26. 1.), str. 3. – Sresko društvo UJU za šmarško-rogaški okraj. *Učiteljski tovariš* 1927, (10. 2.), str. 4.

¹⁷ Učiteljsko društvo za svetolenarški okraj. *Učiteljski tovariš* 1927, (4. 2.), str. 4.

¹⁸ Občni zbor učiteljskega društva za mesto Maribor in bližnjo okolico. *Učiteljski tovariš* 1927, (10. 3.), str. 4. "Kuluk" je omenjen kot delovna dolžnost (v stari Jugoslaviji obvezno neplačano delo, zlasti pri delanju, popravljanju cest, poti; SSKJ); tu v pomenu tlačaniti, služiti.

Tiskana pravila učiteljskega društva "Edinstvo" za okraj Brežice. Dobova, 2. 3. 1927 (ARS 68, serija društvenih pravil, 5526, vloga 14. 3. 1927, odobritev 21. 3. 1927).

burnih scen", saj je "struja 'edinašev" z okrožnico že prej spodbujala članstvo k izstopu iz UJU, besede pa niso dali niti poverjeniku Skulju. Vodstvo poverjenišva so z dopisnico obvestili, da njihova navzočnost na občnem zboru ne more ničesar spremeniti, kajti prestop društva k Edinstvu je bil že dogovorjen. Ko so pristaši te struje odšli, je izmed 64 navzočih ostalo v dvorani 44 članov in članic in zborovanje so nadaljevali "v pravem tovarištvu". Vznemirili pa so jih nasprotniki, ki so pristašem deklaracije podtikali komunistične ideje, saj so poznali zakon o zaščiti države in se zavedali možnih posledic takšnega sumničenja za državne uradnike, kar so učitelji bili. Tako ta primer, kakor zborovanje Učiteljskega društva za srez Murska Sobota februarja 1927, sta pokazala, da so učitelji "kolebali med UJU in 'Edinstvom".¹⁹ Do nasprotovanj je prišlo tudi v Učiteljskem društvu na Ptuj, saj so na izrednem občnem zboru 5. marca 1927 prebrali najprej izjavo z 21 izstopi. Ker je predlog za izvolitev odbora prišel iz teh vrst, so se slišali očitki teroriziranja članstva. Predsednik Dušan Šestan je z odborom odstopil in s tajnim glasovanjem so izvolili novega – z istim predsednikom.²⁰

Tudi v Učiteljskem društvu za Kočevski okraj na občnem zboru 15. januarja 1927 ni šlo brez zapletov

in nasprotovanj. Zbrali so se tudi novi člani, tudi bivši člani Slomškove zveze. V imenu teh se je za pozdrav in odkritosrčne besede o stanovski organizaciji zahvalil Al. Peterlin. A del dotedanjih članov društva ni sprejel načel stanovske solidarnosti brez gesel političnih strank, enega so celo začasno izključili iz društva, ker je odvrčal člane od zborovanj. Med 103 zbranimi člani jih je imel del "v načrtu cepitev", zato je predsednik pozval naj dobro in brez strasti premislijo svoj korak, "ker si sicer pišejo svojo usodo sami." Zgodovina je namreč "vedno pravično obsodila razdvojevalne tendence posameznikov ...". Prav začasna izključitev Alfonza Završnika je bila povod, da je po polemiki na njegov poziv del članov zapustil občni zbor, a so ga preostali lahko sklepčno izpeljali do konca. Predsednik je obžaloval njihov korak. Glede na dopise, ki so krožili po okraju, so to pripravljali že prej. Ali kot so zapisali v mednaslov poročila: "Eksodus: Odšlo jih je 29, ostalo pa jih je 74."²¹

Kljub vsemu zavzetemu pisanju, burnih sestankih in sprejemu deklaracije, je ta "nekaka revolucija duhov" šla mimo mnogih tiho in neopaženo. To si je upal povedati in zapisati tajnik o zborovanju Učiteljskega društva za marenberški okraj (Radlje ob Dravi), ki je bilo 12. marca 1927 v Vuhredu. Trditve, da živijo prehitro in prelistavajo le to kar je pomembno za fizični obstoj, ni pa časa za poglobljanje v pomembna vprašanja,²² zvenijo danes

¹⁹ Občni zbor brežiško-sevniškega učiteljskega društva. *Učiteljski tovariš* 1927, (10. 2.), str. 3. Od vodstva UJU so se zbora udeležili poverjenik A. Skulj, Plavšak, Dimnik in predsednik krškega društva UJU Vanič. V Brežicah je sprva odšlo z zborovanja 24 članov, a so se 4 vrnili. Zborovanje v Murski Soboti omenja navzočnost nekaterih še neodločenih članov, ki so po poročilu o seji širšega sosveta v Celju podpisali pristopne izjave za UJU. M. Dujc, Učiteljsko društvo za srez Murska Sobota. *Učiteljski tovariš* 1927, (24. 3.), str. 4.

²⁰ Valentina Kaukler, Učiteljsko društvo Ptuj. *Učiteljski tovariš* 1927, (7. 4.), str. 3. Prim. tudi: Čiščenje v učiteljski organizaciji. *Edinstvo* 1927, (10. 2.), str. 5.

²¹ Učiteljsko društvo za kočevski okraj. *Učiteljski tovariš* 1927, (4. 2.), str. 4. – Učiteljsko društvo za kočevski okraj, *Edinstvo* 1927, (29. 1.), str. 7. Po tem poročilu izstopilo iz društva 45 članov in prestopilo v Edinstvo. – Štefan Trobiš: Učiteljsko društvo Kočevje. *Učiteljski tovariš* 1939, (6. 7.), str. 8. Tam omenja, da so 6. 1. 1927 vstopili v društvo tudi "člani Slomškove podružnice."

²² Učiteljsko društvo za marenberški okraj. *Učiteljski tovariš* 1927, (21. 4.), str. 4.

zelo domače, le da življenje v času računalnikov teče še z večjo naglico. Učiteljstvo je imelo tudi svoje osebne probleme, težave z eksistenco in bilo različno zavzeto za šolsko, društveno in obšolsko delo, zato je tudi deklaracijska problematika lahko obšla posameznika. Drugje pa je še kar potekala "deklaracijska vojna" in v njej so bili učitelji "res mojstri nasledniki junakov iz abecedne vojne."²³

Gibanje proti depolitizaciji učiteljske organizacije UJU

Večji del učiteljstva je z veseljem sprejemal deklaracijo o depolitizaciji učiteljske organizacije UJU, nekateri prav navdušujoče: "Živela stanovska solidarnost, živela duševna svoboda, živela preorientacija naše organizacije." A prav vse slovensko učiteljstvo ni sprejemalo skupnega in nepolitičnega društvenega delovanja na stanovskem področju, saj je opozicija "vztrajala pri liberalistični svetovnonazorski opredelitvi UJU."²⁴

Učiteljski tovariš je pisal, da je to vprašanje zrelosti učiteljev in njihove strpnosti. List je spodbujal k skupni akademski razpravi o stvareh, ki so jih ločevale. "Če lahko debatiramo skupaj na uradnih konferencah ali ne bi lahko debatirali tudi na zborovanjih?"²⁵ V Novem mestu je bila 16. oktobra 1926 večina članov podružnice Slomškove zveze za "čimprejšni vstop", nekateri pa se s to mislijo še niso mogli sprijazniti. Posebej jih je vznemirilo, ko so "antideklarasi" zapuščali UJU, kar so pričakovali tudi na zborovanju novomeškega učiteljskega društva.²⁶ Gibanje za izstop iz UJU je odmevalo tudi v 'Učiteljskem tovarišu'. Radoslav Knaflič, sicer tudi sam naklonjen poudarjanju 'narodnega in državnega edinstva', si je prizadeval za slogo "prepirujočih se Svatoapulkovih sinov" in se ob gibanju za izstop iz UJU zavzemal za odložitev takšne odločitve do 1. marca 1927 in za razčiščevanje kot pot k slogi. List je posebej svaril člane pred nepremišljenim izstopom iz okrajnega društva, saj je to pomenilo izstop iz UJU in člani so postali "učiteljski – separatisti". Gotovo je veliko pozornosti doživela v začetku novembra 1926 novica o izstopu dolgoletnega voditelja liberalnega učiteljstva Luke Jelenca iz učiteljske organizacije UJU,²⁷ saj jo je vodil od 1895, ko je kot

Zaveza slovenskih učiteljskih društev združevala še vse učiteljstvo ne glede na idejno usmeritev in jo nato usmeril politično liberalno. Tako je hkrati s procesom vključevanja članov Slomškove zveze v UJU potekal izstop nasprotnikov celjske deklaracije.

'Edinstvo' – šolsko politični list in učiteljsko stanovsko politično društvo

Nasprotniki celjske učiteljske deklaracije so 30. septembra 1926 najprej pripravili prvo številko šolsko političnega lista 'Edinstvo', pozneje (od februarja 1927) glasila združenja Edinstvo, ki je izhajal do 25. februarja 1928.²⁸ Za list je odgovarjal Ivan Šmajdek, urejal pa ga je do konca aprila 1927 Luka Jelenc (izdajatelj je bil za konzorcij Edinstva Ivan Šmajdek), nato pa od maja naprej Avgust Korbar (izdajatelj pa Udruženje sreskih učiteljskih društev Edinstvo, zanj Anton Germek). Kot so pozneje poudarili, so začeli izdajati list in z njim cepiti vrste učiteljstva prav tisti, ki so 30 let vodili učiteljstvo in jim "ob vsaki priliki zabičevali slogo in disciplino." Tako ne čudi, da se je član vodstva UJU Anton Gnus konec leta 1926 sodelavcem v pisarni UJU zahvalil "za poslano štev. 'Edinstva' boljše 'Razkolstva'.²⁹ V začetku oktobra 1926 je tako novo vodstvo poverjenišva UJU (A. Skulj, J. Kobal) v pozivu članstvu vabilo k treznosti in delu za nestransko stanovsko usmeritev. Trezno so zapisali, da se je lažje zavzemati za izstop iz UJU in izdajati opozicionalen list, kot pa poravnati nad 300.000 din dolga za Jelenčevim obdobjem. Kot je to komentiral 'Učiteljski tovariš', je bil namen novega 'stanovskega' lista 'Edinstvo' tudi pobijanje klerikalnega zmaja. "Lepa stanovska naloga."³⁰ Tudi stališče prosvetnega inšpektorja dr. Dragotina Lončarja, objavljeno sredi novembra 1926, je bilo odločno proti po-

2. – Izstopil je iz UJU g. Luka Jelenc. *Učiteljski tovariš* 1926, (4. 11.), str. 2.

28 Ostanek, *Pregled slovenskega periodičnega pedagoškega tiska*, str. 219; Hojan, *Pedagoški in mladinski listi*, str. 32–33. Ime Edinstvo je nosilo tudi leta 1933 ustanovljeno študentsko društvo ekstremno nacionalistične smeri ("Jugoslovanski nacionalistični akademski klub Edinstvo"), idejno blizu Ljotičevemu Zboru. Prim.: Slavko Kremenshek, *Slovensko študentsko gibanje 1919–1941*, Ljubljana 1972, str. 245–248. V 20. letih 20. stoletja pa so za mladinska društva na liberalni strani izbrali ime "Edinost" za "izobraževalno društvo napredne mladine".

29 Zborovanje predstavnikov učiteljstva, zastopnikov UJU iz vseh okrajev Slovenije v Celju (Seja širšega sosveta poverjenišva UJU Ljubljana v Celju, dne 2. februarja 1927). *Učiteljski tovariš* 1927, (10. 2.), str. 1. Poročilo poverjenika. – O odstopu L. Jelenca kot upravnega svetnika Učiteljske tiskarne in urednika Edinstva so poročali maja 1927. *Učiteljski tovariš* 1927, (12. 5.), str. 2. – SŠM, UJU, šk. 4, fasc. 10, 1926/27, Pismo Antona Gnusa, Dol, 26. 12. 1926.

30 Nov učiteljski list. Namen novega našega 'stanovskega' bratca 'Edinstva'. *Učiteljski tovariš* 1926, (7. 10.), str. 3; SŠM, arhivska zbirka, fasc. 103; Vekoslav Mlekuč, *Kronika učiteljske tiskarne od leta 1906 do 1949*, Ljubljana 1943 (tipkopis), str. 36–41.

23 Ivo Trošt, *Deklaracija, narodno edinstvo in še nekaj*, *Učiteljski tovariš*, 1926, (11. 11.), str. 2.

24 Strmčnik, *Zveza društev*, str. 29. – Navaja takšno navdušenje J. Juraniča za deklaracijo v *Učiteljski omladini*, 1926, št. 5, str. 3.

25 Ali res ne smejo sedeti vsi stanovski tovariši za eno mizo za razgovor o stanovskih vprašanjih?. *Učiteljski tovariš* 1926, (14. 10.), str. 3.

26 P.M.Š., Zborovanje podružnice 'Slomškove zveze' za novomeški in črnomeljski okraj v Novem mestu. *Slovenski učitelj* 1926, (15. 11.), str. 184.

27 Radoslav Knaflič (Maribor), Našemu tovarištvu. *Učiteljski tovariš* 1926, (28. 10.), str. 2. – Kdor izstopi iz okrajnega društva ni več član UJU. *Učiteljski tovariš* 1926, (4. 11.), str.

Ivan Šmajdek, šolski upravitelj v Šentvidu pri Ljubljani in eden od voditeljev učiteljskega "Edinstva", fotografija iz leta 1926 (ARS, AS 231, personalne mape).

litičnim sporom med učiteljstvom, ko je opozoril na ministrski odlok zoper "medsebojno prepiranje in sovraštvo". Ponovil je tovrstne zahteve iz svoje nastopne okrožnice zoper osebno ali politično mržnjo med učiteljstvom in zagrozil z najstrožjim kaznovanjem, "zakaj stanovske gonje je bilo že dovolj."³¹

Ko je 'Edinstvo' v tretji številki leta 1926 pisalo "150 nas je že" in navajalo poleg članov iz radovljiskega društva še drugi dve gorenjski društvi in ljubljansko, je to proti 3000 članom UJU res pomenilo manjšino. V začetku naslednjega leta je 'Učiteljski tovariš' pisal, da je šestina članov hotela uveljaviti svoja načela delitve učiteljstva.³² Ta del

³¹ Dr. Lončar, Državni uslužbenci, njih ponašanje v službi in izven nje, *Slovenski učitelj* 1926, str. 187–188. Dolenc, *Kulturni boj*, str. 223.

³² 150 nas je že. *Učiteljski tovariš* 1926, (9. 12.), str. 2. Na ustanovnem občnem zboru okrajnega učiteljskega društva UJU za Radovljico 28. 1. 1927 na Jesenicah je govoril Lapajne o šestini članov, ki so hoteli prisiliti pet šestin članstva k cepitvi učiteljstva na državotvorne in nedržavotvorne. Ustanovni občni zbor ..., *Učiteljski tovariš* 1927, (10. 2.), str. 4. – "... izstopilo nad 150 zvestih članov ... celotno radovljiško, del kranjskega in mnogo članov novomeškega, kamniškega in ljubljanskega društva." Zborovanje učit. društva za ljublj. okolico. *Edinstvo* 1926, (8. 12.), str. 7.

liberalno usmerjenih učiteljev, povezan s Pribičevičevo Samostojno demokratsko stranko SDS, je že leta 1923 ustanovil 'Klub demokratskih učiteljev v Ljubljani', ki se je marca 1926 preimenoval v 'Klub učiteljstva SDS'. Iz njihovih vrst se je v nasprotovanju celjske deklaracije o nepolitični učiteljski organizaciji UJU oblikovalo 'Udruženje okrajnih učiteljskih društev – Edinstvo'.³³ 'Učiteljskemu tovarišu' ni bilo vseeno, ko so nasprotniki deklaracije poleg lista ustanovili 28. decembra 1926 v mali dvorani Kazine še **stanovsko politično društvo Edinstvo**, "udruženje z izrazito naprednim, svobodomiselnim pogledom glede šole, učiteljstva in prosvete" (kot je pisalo 'Jutro'). Tam so omenjali nad 100 udeležencev zborovanja, v Učiteljskem tovarišu pa so pisali le o do 50 udeležencih, med njimi do 15 učiteljev in učiteljic. In še tem so z obrazov prebrali "ne posebno veselo razpoloženje." V imenu pripravljalnega odbora je pričel zborovanje donedavni voditelj UJU Luka Jelenc. Na sestanek sta v imenu ožjega sosveta poverjeništvu UJU šla dva odposlanca (Hočevar in ga. Godčeva), da opozorita zborovalce "na kvarnost njihovega početja". A nista kaj prida opravila. "Star napredni učitelj" z dežele je v obsežnem razmišljanju o demokraciji in svobodomiselnosti videl v njihovem izstopu iz UJU posledico pristopa Slomškove zveze, kar so poudarili (poleg stališča o narodnem in državnem edinstvu) tudi sami. Predsednik Edinstva je postal šolski upravitelj na Ježici Anton Germek, namestnik šolski upravitelj pri Sv. Križu (Rogaška Slatina) Miloš Verk, glavni tajnik učitelj v Kranju Stanislav Završnik in glavni blagajnik šolski upravitelj v Šentvidu pri Ljubljani Ivan Šmajdek.³⁴ Pravzaprav so tako ustanovili zvezo okrajnih (srezkih) društev Udruženje sreskih učiteljskih društev "Edinstvo",³⁵ ki je združevala nekaj učiteljskih društev za posamezne okraje.

Tako so nastala društva Edinstvo za srez Litija

³³ Bergant, *Poizkusi šolske reforme*, str. 25. Dolenc, *Kulturni boj*, str. 22.

³⁴ Naše stališče napram snujočemu stanovsko političnemu društvu 'Edinstvo'. *Učiteljski tovariš* 1926, (30. 12.), str. 2; Ustanovno zborovanje učiteljskega društva 'Edinstvo' v Ljubljani, n.d., str. 2. – Ustanovno zborovanje Udruženje okr. učit. društev "Edinstvo". *Jutro* 29. 12. 1926, št. 298, str. 3. Odborniki osrednjega društva so postali šolska upraviteljica v Kranju Hermina Lunder in šolska upraviteljica v Trbovljah Vekoslav Bučar in na Jesenicah Ivan Šega, njihovi namestniki pa šolska upraviteljica v Kranju Franja Puc, šolski upravitelj v Vidmu Alojz Voglar, učitelj v Mirni Saša Dominko. Tone Fink, Lojze Kolenc in Hinko Klavora pa so bili v nadzorstvu društvene zveze Edinstvo. – Delovanje ožjega sosveta Pov. UJU Ljubljana (Poročilo iz seje z dne 28. decembra 1926). *Učiteljski tovariš* 1927, (13. 1.), str. 2. Star napredni učitelj, Ali smo za stanovsko neodvisno strokovno organizacijo ali za strankarsko politično orijentirano organizacijo? *Učiteljski tovariš* 1927, (5. 1.), str. 1.

³⁵ ARS, AS 68, serija društvenih pravil, 1854, 5526, predlog 14. 3. 1927, odobritev 21. 3. 1927.

Anton Germek, predsednik Udruženja učiteljskih društev "Edinstvo" 1926–1928, ob svoji ob 60. letnici (Arhiv SBL: Anton Germek, vzor narodnega učitelja, *Jutro*, 16. 1. 1937, št. 13, str. 3).

(1. februarja 1927),³⁶ za okraj/srez Novo mesto,³⁷ za Ljubljano in okolico,³⁸ za brežiški okraj,³⁹ okraj Kočevje⁴⁰ okraj Kranj,⁴¹ učiteljski društvi za okraj Radovljica in za šmarsko-rogaški okraj pa sta se izločili iz ljubljanskega poverjeništvu UJU in se vključili v Edinstvo.⁴² V ta društva so se vključevali "protideklaraši" (nasprotniki deklaracije UJU za depolitizacijo učiteljske organizacije), politični pristaši SDS in tradicionalni zagovorniki liberalizma in sokolskega gibanja. Čeprav je L. Jelenc sodeloval pri iniciativni, se z nekdanjim strokovnim tajnikom UJU nista dala voliti v vodstvo društva. Leta 1877 rojeni

Anton Germek⁴³ je bil tak vneti šolnik liberalne usmeritve oz. primer "naprednega učitelja", podobno leto mlajši Ivan Šmajdek⁴⁴ ali desetletje starejši Avgust Korbar, od leta 1925 upokojeni šolski upravitelj v Zgornji Šiški.⁴⁵ Nekoliko mlajši učitelj v vodstvu društva Edinstvo je bil leta 1894 rojen Stanislav Završnik, ki je poučeval na deški ljudski šoli v Kranju.⁴⁶

Gibanje slovenskega učiteljstva za deklaracijo je z depolitizacijo učiteljske organizacije vznemirilo tudi razdeljeno hrvaško učiteljstvo. Če so številni intelektualci zunaj učiteljskih vrst imeli slovensko gibanje za deklaracijo za najbolj kulturno manifestacijo učiteljstva za stanovsko in narodno 'edinstvo', pa so to gibanje njegovi nasprotniki iz vrst učiteljstva razglasili za "narodno izdajstvo i boljše-vizam". Članek, verjetno iz vrst beograjske centrale UJU, je sredi marca 1927 spodbujal k enotnosti učiteljstva in sprejemanju v organizacijo tako Slomškarjev kakor nasprotnikov deklaracije.⁴⁷

³⁶ ARS, AS 68, serija društvenih pravil, 5520, brez spisa. – Ustanovni občni zbor Udruženja sreskih učiteljskih društev 'Edinstvo'. *Edinstvo* 1927, (12. 1.), str. 1–2. Ustanovni občni zbor učiteljskega društva 'Edinstvo' za srez Litija. *Edinstvo* 1927, (10. 2.), str. 5–6.

³⁷ ARS, AS 68, serija društvenih pravil, 5521, vloga 22. 2. 1927, odobritev 7. 3. 1927.

³⁸ ARS, AS 68, serija društvenih pravil, 5609, vpis.

³⁹ ARS, AS 68, serija društvenih pravil, 5526, vloga 14. 3. 1927, odobritev 21. 3. 1927. Za pripravljalni odbor so v Dobovi 2. 3. 1927 tiskana pravila podpisali Jož. Pečnik, A. Voglar, F. Vadnal, G. Aparnik.

⁴⁰ ARS, AS 68, serija društvenih pravil, 5556, vloga 7. 4. 1927, odobritev 14. 4. 1927. Vložena pravila sta podpisala Niko Lahajner in Alfonz Završnik, oba učitelja v Ribnici.

⁴¹ ARS, AS 68, serija društvenih pravil, 5568, vloga 16. 4. 1927. Pravila sta podpisala kot predsednik pripravljalnega odbora Fr. Rant in kot tajnik Stanislav Završnik.

⁴² Zborovanje zastopnikov okr. društev UJU iz Slovenije v Celju. *Učiteljski tovariš* 1927, (17. 2.), str. 1–2 (Stališče centrale UJU do 'Edinstva').

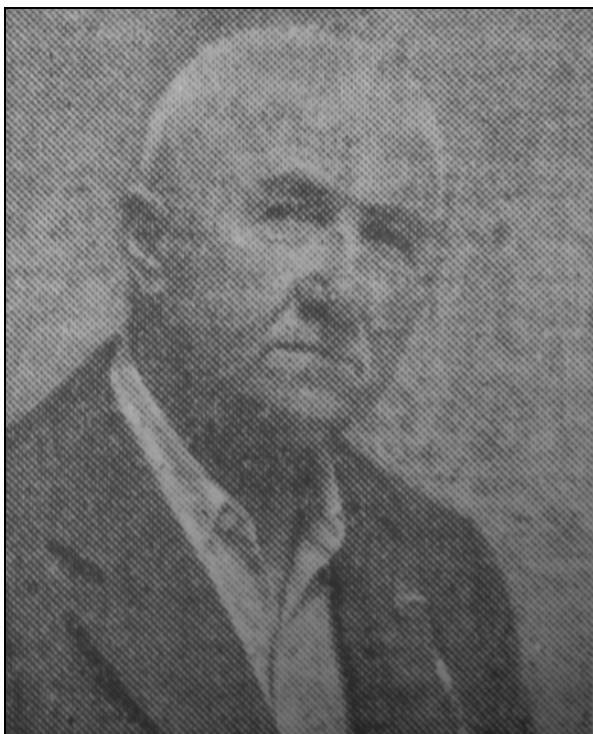
⁴³ Stalež 1923, str. 32. – Stalež 1928, str. 32. – Anton Germek, vzor narodnega učitelja, *Jutro*, 16. 1. 1937, št. 13, str. 3. – Arhiv SBL. Antona Germeka sta bila med učitelji dva. Bolj znan je Tržačan A. Germek (1868–1937) ustanovitelj in predsednik nekdanje Zveze slovanskih učiteljskih društev v Trstu (1920–1926), ki je pozneje kot upokojenec bival v Ljubljani. Skoraj desetletje mlajši Anton Germek, ki je bil prej večletni nadučitelj v Krašnji pri Lukovici, pa je bil leta 1926 šolski upravitelj na Ježici in voditelj društva Edinstvo. Minka Lavrenčič Pahor, *Primorski učitelji*, str. 151. – Anton Germek, roj. 1877 v Ljubljani, strok. izpit 1900, nadučitelj v Krašnji pri Lukovici že pred 1. svetovno vojno. Tudi ženi obeh Germekov sta bili Antoniji in zaposleni v šolstvu: Antonija Germek Rakovec (roj. 1883, mat. 1902) je bila z možem učiteljica v Krašnji. Ročni zapisnik 1912/13: 192, 195, 45, 71; Učiteljski žepni zapisnik 1917–18: 61, 155; Šolski imenik 1921. – J. P. (Jože Pahor), Anton Germek (Ob šestdesetletnici), *UT* (9. 2.) 1928, str. 2. S sliko. – M. Lavrenčič Pahor, *Primorski učitelji*, str. 151.

⁴⁴ Ivan Šmajdek je postal leta 1924 šolski upravitelj v Šentvidu pri Ljubljani, "ko je nov politični režim premestil, oziroma upokojih šolskega upravitelja Bajc Janka". V času Šmajdkovega upraviteljstva je "prišlo nekaj naprednega duha v šolo" in so marsikaj naredili na šoli, a ob spremembi režima leta 1936 je bil premeščen. – Vilko Kolar, *Sto let 10. maj 1866 – 10. maj 1966. 100 let pouka v Šentvidu 1866 1966* (ur. V. Kolar), Ljubljana Šentvid 1966, str. 9.

⁴⁵ Stalež 1923, str. 68. Nadučitelj Avgust Korbar 70 letnik, *Jutro*, 10. 10. 1937, št. 237, str. 5. – Arhiv SBL.

⁴⁶ Stalež 1923, str. 43. Stalež 1928, str. 70.

⁴⁷ Na raskršću. *Učiteljski tovariš* 1927, (17. 3.), str. 1. Morda je članek, ki so ga objavili ob sklepu glavnega odbora UJU, napisal kar Vlada K. Petrović, ki si je tudi prizadeval za vključitev hrvaškega učiteljstva, ki je bilo organizirano zunaj UJU. – Predsednik Saveza hrvatskih učiteljskih društev (SHUD) Tomašević se je izogibal sestanku z UJU, pač pa je bil za sporazum podpredsednik Drag. Nemet, v temu duhu pa je pisal 'Hrvatski učitelj'. *Učiteljski tovariš* (24. 3.) 1927, 2. (Petrović na seji GO UJU 12. in 13. 3. 1927) in Tudi hrvatsko učiteljstvo izpregledava... *Učiteljski tovariš* 1927, (30. 3.), str. 1. – Vstop hrvatskih učiteljev v UJU. *UT* 1927, (21. 4.), str. 2. – O pogajanjih UJU in SHUD: Razvoj dogodkov za sporazum hrvatskega učiteljstva in strnitev v eno stanovsko fronto. *Učiteljski tovariš* 1927, (12. 10), str. 1–2. – Nov poizkus za sporazum med SHUD in UJU. *Učiteljski tovariš* 1929, (21. 11.), str. 1.

Avgust Korbar, urednik lista "Edinstvo" od maja 1927 do februarja 1928, slikan ob svoji 70. letnici (Arhiv SBL: Nadučitelj Avgust Korbar 70 letnik, Jutro, 10. 10. 1937, št. 237, str. 5).

V delovnem programu na seji širšega sosveta UJU februarja 1927 so se veselili ob organizacijskem uspehu UJU s pridruženjem članov Slomškove zveze. Ob tem je Josip Ribičič napovedal, da ne bo dolgo, da se bodo tudi tisti, ki so se ob tem odcepili "spoznali svoje podrejeno stališče v javnem življenju" in se vrnili v UJU, ki bo doživela s tem najlepši dan.⁴⁸ Sredi februarja 1928 je res prišlo do sporazuma med poverjeništvom UJU in Edinstvom, ki se je pomladi razdružilo. Tako je bilo slovensko osnovnošolsko učiteljstvo šele dve leti po sprejemu deklaracije in depolitizaciji združeno v skupni stanovski organizaciji.⁴⁹ A še takrat ne povsem.

V 'Učiteljskem tovarišu' so v začetku leta 1927 poudarjali, da ni bil namen deklaracije odvzeti učiteljem-naprednjakom njihovo prepričanje. Kot grdo obrekovanje so zavračali obtožbe, da so hoteli z vstopom članov Slomškove zveze "organizacijo poklerikaliti in da se hoče omajati 'napredne' vrste. Ne to in ne narobe!" Kot napačno so zavračali tudi delovanje tistih, ki so hoteli s stanovsko organizacijo 'podemokratiti' vse učitelje. Velika pridobitev učiteljstva je bila svobodna možnost politične opredelitve in

delovanja ter namen, da bodo vsak v svoji stranki branili skupne stanovske interese.⁵⁰ "Kaj nam je treba združitve z bivšimi Slomškarji" se je slišalo še v začetku leta 1927 med učitelji v – Edinstvu, ki so jim zato rekli kar "razjedinjaši".⁵¹ Ob izstopu dveh okrajnih društev (Radovljica, Šmarje-Rogatec) iz ljubljanskega poverjeništvu UJU pa se je izkazalo, da glavni odbor UJU ni sprejel načrtov zveze okrajnih učiteljskih društev Edinstvo, da kljub temu ostane del UJU (vključena v zagrebško poverjeništvu), saj je bilo to proti pravilom.⁵²

Prizadevanja za ponovno vključitev članov Edinstva v UJU

Ožje ljubljansko vodstvo učiteljske organizacije UJU je v začetku februarja 1927 na prvi seji širšega sosveta poverjeništvu 2. februarja 1927 v Celju obravnavalo odprta vprašanja organizacije. Med njimi so bila tudi tista, ki jih je prineslo včlanjevanje nekdanjih članov Slomškove zveze in oblikovanje novega društva Edinstvo. Z deklaracijskim gibanjem so dosegli, da je "po večini prenehalo tisto ostudno premeščanje učiteljstva po § 71." Ta člen uradniškega zakona je namreč omogočal premeščanje učiteljstva po službeni potrebi, torej tudi iz političnih razlogov. In če ne bi dosegli ničesar več, "bi bilo mnogo, jako mnogo", je poročal strokovni tajnik Kobal. Stanovsko preoblikovano UJU se je pripravljalo na vstop v zvezo državnih nameščencev in okrajna društva so se o tem odločala od septembra 1927.⁵³ Po pregledu, ki ga je objavila 'Narodna prosveta' in so ga v začetku 1927 predstavili tudi pri nas, je bilo na Slovenskem t. j. na področju ljubljanskega poverjeništvu UJU 3600 učiteljev in učiteljic, od teh je bilo organiziranih v UJU od 2700 do 3000 članov. Konec leta 1926 so omenjali 3000 slovenskih članov UJU. Ker je bilo zunaj organizacije le 17% učiteljstva, je bilo to najbolje organizirano poverjeništvu, saj so k UJU pristopili tudi nekdanji člani Slomškove zveze, izstopi (in prestopi k Edinstvu) pa so bili "le maloštevilni slučaji".⁵⁴

⁵⁰ Za novo stanovsko ideologijo in zavest učiteljskega stanu. *Učiteljski tovariš* 1927, (13. 1.), str. 1.

⁵¹ Pika, Boj za svobodo in neodvisnost učiteljskega stanu. *Učiteljski tovariš* 1927, (4. 2.), str. 3.

⁵² Zborovanje zastopnikov okr. društev UJU iz Slovenije v Celju. *Učiteljski tovariš* 1927, (17. 2.), str. 1–2 (Stališče centrale UJU do 'Edinstva').

⁵³ Zborovanje predstavnikov učiteljstva, zastopnikov UJU iz vseh okrajev Slovenije v Celju (Seja širšega sosveta poverjeništvu UJU Ljubljana v Celju, dne 2. februarja 1927). *Učiteljski tovariš* 1927, (10. 2.), str. 1; (17. 2.), str. 1–2; (24. 2.), str. 2. – Prestavitev Möderndorferja iz Mežice v Haloze je že bila tak primer premeščanja po 71. členu, ki je sprožil proteste učiteljstva in UJU.

⁵⁴ Stanje UJU Poverjeništvu Beograd. *Učiteljski tovariš* 1927, (17. 2.), str. 3. Na področju poverjeništvu Beograd je bilo 9605 učit., 6200–6400 članov(ic) UJU in 30% neorganiziranih; -poverjeništvu Zagreb 4258 učit., 2500–2988 v UJU, 600–900 v Savezu hrvatskih učit. društava; – poverjeništvu Sarajevo 1275 uč., 720–750 UJU, neorganiziranih 41%; –

⁴⁸ Josip Ribičič, Naš delovni program. *Učiteljski tovariš* 1927, (24. 2.), str. 1. ... "tudi tisti, ki se ne morejo otresti bratomornih tendenc, inficiranih po mentalitetah dnevne strankarske politike" in so se "iz načelno meglenih vzrokov odcepili od nas."

⁴⁹ Bergant, *Poizkusi reforme šolstva*, str. 25–26.

Na pisanje 'Edinstva' 25. februarja 1927 o premeščanju po 71. in 126. členu uradniškega zakona se je oglasil dr. Dragotin Lončar, to zavračal in pojasnjeval posamezne premeščitve. O deklaraciji pa je pripomnil, da se je neodvisno od gibanja med učiteljstvom, v svoji nastopni okrožnici šefa slovenske šolske uprave 9. januarja 1926 izrekel proti dvojni stanovski učiteljski organizaciji. Vsi drugi intelektualci so se združevali stanovsko, le učitelji naj bi bili izjema. Takrat je bilo to namenjeno Slomškovi zvezi, namesto te pa je to dvojnost od konca leta 1926 ohranjalo Edinstvo. Obsojal je razbijanje stanovske sloge zaradi osebne ali strankarske zaslepljenosti in končal v pričakovanju reakcije na svoje odkrite besede: "*Sedaj pa prosim: kamne pobirajte in metajte!*"⁵⁵

Ob spremembi vlade 1. februarja 1927 v kateri je sodelovala tudi SLS in zatem aprila 1927 še šolske uprave – na mesto dr. Lončarja je prišel dr. Karel Capuder – so somišljeniki 'Edinstva' po komentarju v 'Učiteljskem tovarišu' pokazali prav "*sadistično veselje*", poskušali pa so tudi sejati razdor med nekdanjimi Slomškariji, člani UJU.⁵⁶ Na isti strani je 'Učiteljski tovariš' z naklonjeno predstavitvijo vsebine poročal o 'Slovenskem učitelju' kot pedagoški reviji Slomškove družbe (št. 1–3, 1927). Časi so se res spremenili in to ni ušlo liberalnemu 'Jutru', ki se je čudil. "*Z omejenostjo se ne širi naprednost!*" je odgovarjal 'Učiteljski tovariš' na spraševanje, kam da je že prišel.⁵⁷ Kljub temu so čutili tudi v UJU bojazen pred ponovnimi preganjanji, čeprav so pisali, da z idejo političnega nadstrankarstva organizacije takšni strahovi odpadejo. Ideja depolitizacije učiteljske organizacije je bila na preizkušnji. Ponekod so že videli "*strašnega klerikalnega zmaja, kako golta slovensko napredno učiteljstvo in ga biča s škorpijoni.*"⁵⁸

Hkrati pa se je med učiteljstvom v UJU čutilo tudi prizadevanje, da kolege okoli društva Edinstvo spet pritegnejo v organizacijo, a brez kompromisov pri nestranskih usmeritvi UJU. Nekatera društva so podpirala poverjeništvu in ožji sosvet in celo opozarjala, da se manjšina ni hotela legalno uveljaviti, temveč je načelni spor speljala na osebno in strankarsko področje, kar je poskušala še pomladi 1927. Nezačuden je manjšina okoli Edinstva je poskusila tudi z

okrožnico v šestih točkah, ki jo je maja 1927 pod imenom nekega "*spravnega odbora*" poslal na okrajna društva iz Maribora R. Knaflič s šestimi kolegi, a so okrajna učiteljska društva videla v tem kršitev stanovske in organizacijske discipline. Mokronoški odsek Krškega učiteljskega društva, ki je 25. maja odločno odklonil Knafličevo okrožnico, je zatrdil o tamkajšnji zahtevi po menjavi ožjega sosveta, da ni nobene potrebe, saj tudi pri vstopu članov Slomškove zveze nihče ni zahteval kakšnih sprememb v vodstvu UJU. Poverjeništvu UJU je v začetku junija v skladu s svojimi pravili soglasno odklonilo spomenico članov Edinstva z utemeljitvijo, naj se članstvo uveljavlja po legalni poti v društvi. Razpusite Edinstvo, prenehajte z listom in vstopite v UJU brez nepotrebnih pogojev – so jim predlagala društva.⁵⁹

Ob tem so v pozni pomladi 1927 v 'Učiteljskem tovarišu' izhajali tudi programski uvodniki: o usmeritvi k prosvetnemu delovanju učiteljstva med ljudstvom na deželi, o kulturnobojnih geslih, ki so s frazami ločevala učiteljstvo, o razčiščenju političnih gesel in pojmov s katerimi je učiteljstvo preveč slepo sledilo drugi inteligenci in se odtujevalo narodu.⁶⁰

Pot članov Edinstva v učiteljsko organizacijo UJU

Pred julijskim zborovanjem VII. pokrajinske skupščine UJU poverjeništvu Ljubljana je bilo v letu 1927 precej strpnosti in pripravljenosti "*našim desidentom*" olajšati ponovni vstop v Udruženje. A ne na račun načelne usmeritve k stanovski enotnosti in ne brez zmage nad predsodkom biti skupaj s kolegi drugačnega političnega mišljenja. Posebej, ker je večina učiteljstva Udruženja bila politično usmerjena prav tako kot "*naši desidenti*". In učiteljsocialisti, ki so ostali v UJU, so imeli "*stokrat bolj*" različno politično mišljenje od bivših članov Slomškove zveze. A pristaši Edinstva so se držali starih gesel in ideologij, čeprav je "*kvarnosti prejšnje smeri v stanovski politiki*" spoznalo 9/10 učiteljstva. Slo-

Dalmatinskega poverjeništvu 1166 uč., 750–850 v UJU, neorganiziranih 31%. – 150 nas je že. *Učiteljski tovariš* 1926, (9. 12.), str. 2.

55 D. Lončar, Poslano. *Učiteljski tovariš* 1927, (10. 3.), str. 2. – Ko je sklenil delo šefa šolske uprave v Sloveniji je 11. 4. 1927 napisal učiteljstvu Slovo in zahvala. *Učiteljski tovariš* 1927, (14. 4.), str. 1. Nasledil ga je dr. Karel Capuder.

56 Na člane UJU, ki so bili prej člani Slomškove zveze. *Učiteljski tovariš* 1927, (14. 4.), str. 3. – Dolenc, *Kulturni boj*, str. 236–237.

57 Slovenski učitelj. *Učiteljski tovariš* 1927, (14. 4.), str. 3. – Če bo kdo verjel 'Učit. Tovaršu'. *Učiteljski tovariš* 1927, (21. 4.), str. 3. – Slovenski učitelj. *Učiteljski tovariš* 1928, (16. 2.), str. 5.

58 Bojazen pred zopetnimi preganjanji in ideja depolitizacije stanovskih organizacij, *Učiteljski tovariš* 1927, (21. 4.), str. 1.

59 Naša društvena zborovanja. *Učiteljski tovariš* 1927, (19. 5.), str. 3. – Naša društvena zborovanja, Sklepi društev. *Učiteljski tovariš* 1927, (2. 6.), str. 4. V Knafličevi okrožnici je bilo: 1. narodno edinstvo, 2. izmenjava ožjega sosveta, 3. likvidacija 'Edinstva', imetje in dolgove naj bi prevzelo UJU, 4. 'Učiteljski tovariš' naj piše v smislu prve točke, 5. tiskovne tožbe naj se ustavijo in poravnajo, 6. vsi delegati morajo zastopati te sklepe, če jih sprejmejo društva. – Delovanje ožjega sosveta UJU – Poverjeništvu Ljubljana (Poročilo iz 9. seje dne 2. junija 1927). *Učiteljski tovariš* 1927, (15. 6.), str. 1–2. – Učiteljski tabor v Mežici, *Učiteljski tovariš* 1927, (15. 6.), str. 3. – Učiteljsko društvo UJU za Šmarsko-rogški okraj, n. d., str. 3.

60 Andrej Skulj, Nova kulturna smer naše prerojene organizacije. *Učiteljski tovariš* 1927, (19. 5.), str. 1 – Boj frazaml. *Učiteljski tovariš* 1927, (2. 6.), str. 1. – Za razčiščenje političnih gesel in pojmov, *Učiteljski tovariš* 1927, (23. 6.), str. 1. "*Naprednost, svobodomiselnost, klerikalizem, kulturni boj, svetovni nazor, narodnost, narod, nacija, narodno in državno edinstvo*" so bili pojmi in gesla dnevne politike, ki pa niso bila jasna.

vensko učiteljstvo se je ravno z bojevitostjo v načelnih vprašanih najbolj odtujilo narodu, slovenski naprednjaki pa so vedno bolj presojali kulturna vprašanja z nacionalnega stališča, ne pa z vidika svobodomiselnega svetovnega nazora. Tudi zato so želeli vrnitev desidentov v vrste UJU.⁶¹ Podobno je spravljivo izjavo v ljubezni do "sloge in tovarišstva" pripravil 26. junija 1927 pobudnik okrožnice 'spravnege odbora' Radoslav Knaflič.⁶²

Na drugi strani pa so se ohranjala nasprotja. Tak je bil npr. 'naprednjaški' bojkot kulturne prireditve v 'klerikalnem' Domu v Šentvidu. Koncert je 19. junija 1927 pripravil pevski zbor UJU ob častni udeležbi duhovščine in občinstva, ki je politično pripadalo SLS, t. j. stranki, ki je bila "med učiteljstvom osovražena kot največja nasprotnica šole in posebej še učiteljskega stanu." Kot je to ugotavljal predsednik učiteljskega društva za ljubljansko okolico, je učiteljstvo na ta način našlo pot do ljudstva.⁶³ Pokrajinska skupščina UJU od 5. do 7. julija 1927 je potrdila stanovsko usmeritev organizacije, ki se je zavedala velikega uspeha: ustavila je politično protekcijo, gorje učiteljskih premeščanj. "Prežalostno je v zgodovini slovenskega učiteljstva poglavje o političnem protežiranju in političnih persekucijah, ki so demoralizirale naše vrste, zanesle vanje hlapčevstvo in malodušje, v učiteljske družine pa mnogo gorja in bede, katera še danes ni utešena." Tako je o razmerah pred depolitizacijo učiteljske organizacije govoril voditelj slovenskega dela UJU Andrej Skulj na skupščini UJU Ljubljana 5. julija 1927 v Kranju.⁶⁴ Že v uvodnem nagovoru je Skulj ponovno povabil v vrste UJU vse, ki so odšli in tiste, ki še niso bili včlanjeni.⁶⁵

Tudi pri prvem petdnevem samoizobraževalnem tečaju učiteljstva UJU v Ljubljani konec avgusta 1927, ki se ga je udeleževalo okoli 175 učiteljic in učiteljev,⁶⁶ se je v praksi pokazala usme-

ritev v depolitizacijo in stanovsko sodelovanje idejno različno usmerjenega učiteljstva. Takšno usmeritev društev profesorjev in meščanskošolskih učiteljev so listi vseh političnih strank podpirali, samo osnovnošolsko učiteljstvo tega ne bi smelo narediti. A ob volitvah v disciplinsko sodišče, ko je bil aktualen tudi spor okoli Učiteljske tiskarne,⁶⁷ so se morali jeseni 1927 braniti pred pisanjem 'Jutra' in 'Slovenskega naroda', ki sta proglašala organizacijo UJU kar za 'klerikalno'. In to kljub temu, da je večina članov UJU v Sloveniji pripadala isti politični stranki (liberalni SDS) kot učitelji, ki so iz UJU izstopili. Ta del liberalno usmerjenega učiteljstva je motilo, "da so 'Slomškarji' v oblastnem odboru", zato je 'Učiteljski tovariš' ponovno poudarjal, da so z vstopom članov Slomškove zveze odpadli politični boji v organizaciji, ki ni imela različno vrednotenih članov. Za nekdanja člana Slomškove zveze Julija Slapšaka in Marijo Kleinmayr-Sadarjevo pa so potrdili, da sta se zavzemala za stanovske in šolske interese.⁶⁸ Nekdanji člani Slomškove zveze so se uveljavili tudi v odboru šolskih upraviteljev.⁶⁹

Med učiteljstvom je bilo prepričanje, da bo potrebno "še dela", da bi se uveljavili stanovski in strokovni, ne pa politični vplivi, kot so razmišljali oktobra 1927 ob menjavi referenta Pavla Flerèta v odseku za Slovenijo na prosvetnem ministrstvu. Veliko krivdo so videli v svojih "desidenti/h/, ki izven organizacije slabe moč skupne organizacije, ... dajejo potuho ekstremom ob vladajoči stranki". Če pa bi bili vsi učitelji solidarni v stanovskem gibanju in "bi sami

razmišljal poverjenik A. Skulj. – K strokovnemu delu (pedagoškemu izobraževanju) v okrajnih društvih so spodbujali tudi v začetku leta 1928. I. SD., Nekoliko bilance o delu v okrajnih društvih in v organizaciji nasploh. *Učiteljski tovariš* 1928, (5. 1.), str. 1.

⁶⁷ V upravnem svetu društva Učiteljska tiskarna so imeli odločilno besedo pristaši Edinstva nekdanjega poverjenika Jelenc, ki so se v strahu pred vključitvijo "Slomškarjev" v tiskarno" branili novih članov. V bistvu pa je bilo to le nasprotovanje, da dobi učiteljska organizacija zares v roke Učiteljsko tiskarno. Resnica o Učiteljski tiskarni, *Učiteljski tovariš* 1927, (2. 12.), str. 2; V razčiščenje razmerja med organizacijo; Učiteljsko tiskarno. *Učiteljski tovariš* 1927, (24. 11.), str. 2; Pred izrednim občnim zborom Učiteljske tiskarne, *Učiteljski tovariš* 1927, (7. 12.), str. 1; Izredni občni zbor Učiteljske tiskarne, *Učiteljski tovariš* 1927, (15. 12.), str. 2. – Spremenjena pravila na XXIII. rednem občnem zboru 9. 5. 1926, ki jih je sodišče potrdilo 9. 7. 1926 (Zadr. IV. 42/59) so določala, da o vstopu v to zadrugo odloča upravni svet, ne da bi moral navesti vzroke svoje odločitve. SŠM, Zaveza, šk. 13, fasc. 64; 1. Pravila Učiteljske tiskarne, 1926. – O tem, da Učiteljska tiskarna ni v lasti Zaveze / UJU, ampak posameznih učiteljev, je pisalo glasilo Slomškove zveze vsaj že 1920. Učiteljska gospodarska organizacija, *Slovenski učitelj* 1920, (15. 2.), str. 48. Prim. tudi: Hojan, *Slovenska učiteljska organizacija*, str. 195–197.

⁶⁸ Profesorji se smejo depolitizirati... *Učiteljski tovariš* 1927, (27. 10.), str. 2. – Ugotovitve v zadevi Učiteljske tiskarne, *Učiteljski tovariš* 1927, (17. 11.), str. 1–2.

⁶⁹ Deputacija šolskih upraviteljev pri prosvetnem šefu g. dr. K. Capudru, *Učiteljski tovariš* 1927, (24. 11.), str. 3. Izvoljen odbor se je 5. 11. 1927 konstituiral: predsednik I. Štrukelj, tajn. Iv. Štupica.

⁶¹ Od načelne jasnosti k spravljivosti in strpljivosti! Delegatom in udeležencem pokrajinske skupščine. *Učiteljski tovariš* 1927, (2. 7.), str. 1. Zapisali so, "da predstavljajo naši desidenti duhovno najbolj okorenelo skupino slovenske inteligence in capljajo daleč zadaj za razvojem v lastni stranki." – Zanimivo je v razpravi na pokrajinski skupščini v Kranju videl Ločniškar vzrok za težave v stanovski organizaciji v vzgoji in "vcepljeni ideologiji". Potek VII. pokrajinske skupščine ... Debata, UT 1927, (14. 7.), str. 2.

⁶² Radoslav Knaflič, Izjava, *Učiteljski tovariš* 1927, (2. 7.), str. 3.

⁶³ Josip Macarol, Da se spoznamo. *Učiteljski tovariš* 1927, (2. 7.), str. 3.

⁶⁴ Potek VII. pokrajinske skupščine ... *Učiteljski tovariš* 1927, (14. 7.), str. 1.

⁶⁵ Potek VII. pokrajinske skupščine ... *Učiteljski tovariš* 1927, (14. 7.), str. 1–2. – O vplivu politike na premeščanja učitelja, slovenskemu učiteljstvu kot prvemu od stanov, ki se je uprlo 'partizanstvu', je UT tudi zapisal: "Kdor je tako kratkoviden, da izrablja trenutni režim v svoje osebne namene, naj potem tudi ne godrnja, če ga nasproten režim tepe in preganja." /Anton/ Hren, Partizanstvo. *Učiteljski tovariš* 1927, (29. 9.), str. 1.

⁶⁶ Prvi samoizobraževalni tečaj Pov. UJU v Ljubljani, *Učiteljski tovariš* 1927, (8. 9.), str. 1–3. O tem je v zaključnem govoru

ne gojili partizanske baze na škodo učiteljstvu in šoli", vseh političnih težav učiteljstva ne bi bilo. Svarili so jih, da bo zaradi njihove neumnosti in izzivanj sicer "še dolgo švigal politični bič nad učiteljstvom, zdaj z ene, potem od druge strani."⁷⁰ Zavzemanje za enotno učiteljsko organizacijo je bilo na strani UJU res zgledno, hkrati pa trdno v stanovskih stališčih organizacije. 'Tovariši okrog Edinstva' (tudi 'tovariši okrog Učiteljske tiskarne') ali 'naši nasprotni tovariši', 'tovariši izven UJU' so bile dostojne označbe za nasprotnike deklaracije v 'Učiteljskem tovarišu'. Pisanje 'Edinstva' ni bilo tako spoštljivo.

Razpust društva Edinstvo leta 1928

Poleg prizadevanj šefa šolske uprave dr. Dragotina Lončarja že leta 1926 zoper politične delitve med učiteljstvom pri strokovnem povezovanju in šolskem delu, je večkrat v tem duhu pisal tudi 'Učiteljski tovariš'. V tem listu so spodbujali učiteljstvo naj preneha z delitvijo "v liberalce in klerikalce", v 'napredno učiteljstvo' in 'Slomškarje'.⁷¹ Nepodpisan 'učitelj z dežele' je ves vesel, da so "enkrat jenjali z nesrečno gonjo Slomškarjev in ne-Slomškarjev", poslal novembra 1927 v podporo takšnim stališčem dopis o naprednjaštvu. Kdor je še delil učiteljstvo po politični usmeritvi ("ali so Slomškarji ali 'naprednjaki'") je bil zanj največji reakcionar in nazadnjak. Od strankarskega boja ni imelo koristi ne učiteljstvo in ne šola. Tudi druge poklicne skupine so lahko delovale skupno pri stanovskem in strokovnem delu,⁷² to je pri strokovnem in sindikalnem prizadevanju. Zapleti okoli Učiteljske tiskarne, ki je bila po imenu sicer učiteljska, a so jo obvladovali predvsem posamezniki v vodstvu UJU in nato voditelji društva Edinstvo, so kazali na dogovor. Konec leta 1927 so se pripravljali, da se z razpustom stanovsko-politične organizacije Edinstvo njeni člani vključijo v UJU. Tedaj se je "v kratkem, če ne pride kaj posebnega vmes" (Ivan Dimnik), napovedovala združitev vsega osnovnošolskega učiteljstva v skupno strokovno (sindikalno) organizacijo.⁷³ K reševanju zapletov z Učiteljsko tiskarno je

prispeval tudi ugledni liberalni učiteljski voditelj Engelbert Gangl, ki si je tudi sicer prizadeval, "da se zopet združijo razdvojeni bratje".⁷⁴ Kot predsednik Učiteljske tiskarne kot gospodarske zadruge je spodbudil združevanje obeh struj med učiteljstvom po načelu: "ne politike v stanovske organizacije". Ker pa je šlo dejansko za politične somišljenike, so se lahko potrudili združitev izpeljati brez zmagovalcev in premagancev. V smislu deklaracije, ki je leta 1926 razdelila ti dve struji učiteljstva, so imeli tudi bivši člani Edinstva pravico, da si ustanove svoje kulturno društvo. A tudi to je moralo sprejeti, da "kakor Slomškova družba ne sme imeti svojih podružnic in ne sme biti nikdar kaka paralelna stanovsko-borbena organizacija", njeno glasilo pa ne sme nasprotovati UJU.⁷⁵

Na skupni seji zastopnikov UJU in Edinstva so se februarja 1928 tudi dogovorili in pričel se je proces razpusta Edinstva in vrnitev njegovih članov v UJU.⁷⁶ UJU je sprejela umik tiskovne tožbe proti odgovornemu uredniku Edinstva Luki Jelencu, brezkompromisno pa so vztrajali pri ideji deklaracije, razdružitvi Učiteljskega združenja Edinstvo in enakem postopku kot je veljal pri likvidaciji Slomškove zveze. Zastopniki Edinstva so pričakovali, da s tem sporazumom niso ustregli vsem svojim članom. Posebej je bilo to razumljivo "za naše stare borce, ki niso bili vajeni na umike in kompromise", kot so zapisali v poslednji številki svojega lista. O Radovljiškem in Šmarsko-rogaškem učiteljskem društvu Edinstva – ti sta se kar vključili v to zvezo – so pogajalci na strani Edinstva menili, da bi lahko članstvo zaradi več desetletne tradicije obdržalo stara matična društva. Vodstvo UJU je privolilo, naj članstvo v obeh okrajih sporazumno izvede združitev,⁷⁷ a ta popustljivost je prinesla le nove zaplete.

odločeni vztrajati na stališču narodnega in državnega edinstva, "bodisi, da nas bo toliko, kolikor je bilo poprej Slomškarjev in četudi ostanemo – sami." Centrala UJU in mi. *Edinstvo* 1927, (10. 2.), str. 1–2.

⁷⁴ E. Gangl, V borbi za pravice, ugled in čast stanu. *Učiteljski tovariš* 1928, (5. 1.), str. 2. Članek o pomenu skupnega dela je namenil 'Edinstvu', a ga ta list ni objavil. – Engelbert Gangl (1873–1950) je bil izjemno delaven učitelj, literat, urednik in politik. Pavlič, *Sto znamenitih osebnosti v šolstvu*, str. 150–151. – SŠM, arhivska zbirka, fasc. 103. Vekoslav Mlekuž, *Kronika Učiteljske tiskarne od leta 1906 do 1949*, Ljubljana 1943 (tipkopis), str. 36–41.

⁷⁵ Izredni občni zbor Učiteljske tiskarne. *Učiteljski tovariš* 1927, (15. 12.), str. 2; Sestanek za skupno delo in enotno stanovsko organizacijo vsega slovenskega učiteljstva. *Učiteljski tovariš* 1927, (22. 12.), str. 3.

⁷⁶ Dolenc, *Kulturni boj*, str. 222–223.; Hojan, *Slovenska učiteljska organizacija*, str. 197.

⁷⁷ Za stanovsko solidarnost vsega slovenskega učiteljstva, *Učiteljski tovariš* 1928, (23. 2.), str. 1. – Eden od sklepov skupne seje 16. 2. 1928 je bil, da člani Edinstva tudi v UJU "vztrajajo neomajno na ideji narodnega in državnega edinstva in se bočejo v tem pravcu udeleževati." Pri Edinstvu so si zagotovili tudi vstop vsakega člana, ki izpolni prostopnico k UJU. K temu so jih gotovo vodile izkušnje postopanja s člani Slomškove zveze, ki so 1926/27 vstopali v UJU. – Likvidacija 'Edinstva'. *Učiteljski tovariš* 1928, (8. 3.), str. 2.

⁷⁰ K izpremembi v ministrstvu prosvete. *Učiteljski tovariš* 1927, (20. 10.), str. 2.

⁷¹ Javen poziv, *Učiteljski tovariš* 1928, (5. 1.), str. 3. Edinstvo je omenjalo netovariško borbo v Učiteljskem tovarišu in namigovalo celo, da je bila ta morda naročena in celo plačana. Vodstvo UJU je to ogorčeno zavrnilo. – Kot pogoj za dogovor o morebitnem združevanju je Edinstvo postavljalo umik tiskovnih tožb UJU proti Jelencu, Pogajanja med UJU in Edinstvom, *Učiteljski tovariš* 1928, (12. 1.), str. 5. – A. Mervič, Še vedno le – liberalci in klerikalci, *Učiteljski tovariš* 1927, (2. 12.), str. 1. Anton Mervič iz Ribnice je julija 1927 izstopil iz organizacije meščanskošolskih učiteljev in iz UJU. *Učiteljski tovariš* 1928, (9. 2.), str. 5.

⁷² Ali smo naprednjaki ali ostanemo nadalje nazadnjaki?. *Učiteljski tovariš* 1927, (24. 11.), str. 2.

⁷³ Sestanek predsedstva in poverjenikov UJU v Brodu. Ivan Dimnik, Poročilo o delovanju Poverjeništvu UJU Ljubljana, *Učiteljski tovariš* 1927, (22. 12.), str. 1–2. – Še v začetku leta 1927 pa so bili člani Edinstva v odnosu do centrale UJU

poština plačana v gotovini. V Ljubljani, 23. februarja 1928. Štev. 32. Letnik LXVIII. (Sol. I. 1927/28.)

UČITELJSKI TOVARIŠ

Stanovsko politično glasilo UJU. - Poverjeništvo Ljubljana

Za stanovsko solidarnost vsega slovenskega učiteljstva.

„Edinstvo“ likvidira z vsemi podružnicami. — List „Edinstvo“ preneha izhajati. — Člani Edinstva vstopijo v UJU. — UJU je edini legitimni predstavnik vsega slovenskega učiteljstva.

Dne 16. februarja 1928 se je vršila skupna seja zastopnikov UJU in Edinstva.

Po uvodnih besedah tov. E. Gangla je podal poverjenik UJU tov. Andrej Skal sledečo oficijelno izjavo:

»Da omogočimo popolno stanovsko zedinjenje vsega slovenskega učiteljstva in dokazemo svojo pripravljenost storiti vse za dosego velikega cilja, ki smo si ga postavili z deklaracijo, smo umaknili še tiskovno točko proti lakratnemu odgovornemu uredniku »Edinstva« Luki Jelencu, dasi bi nam bilo ljubše, ako bi se ta oseba zaveda ne spravljala v zvezo z zadevo stanovskega sporazuma.

Storili smo ta korak v zavesti, da postopamo v zmislu temeljne ideje — ideje deklaracije in v zmislu sklepa pokrajnske skupšine v Kranju, pa tudi v spoznanju, da so vse zadeve, ki se nanje nanašajo očitki »Edinstva«, danes že tako razčiščene, da oseba čast prizadetih zaradi njih ne more niti najmanjše trpeti.

Končno nam je olajšalo naš korak tudi dejstvo, da je odgovorni urednik s svojim imenom kril pisanje drugih oseb, ki jih ne moremo klicati na odgovor.

Ko smo s tem storili skrajni korak, izjavljamo istočasno, da brezposojno vztrajamo na načelih deklaracije in enakem postopku, kakor se je to zgodilo ob priliki likvidacije Slomškove zveze. Ta načela in drugačen postopek glede likvidacije »Edinstva« ne more biti predmet kakega pogajanja.»

Prečital je nato točko 1. in 2. spodaj navedenih sklepov. Glede radovoljskega in šmarnsko-rogaškega učiteljskega društva so bili člani Edinstva mišljenja, da bi članstvo obdržalo stara matična društva, ki obstojajo že več desetletij, nakar se je privolilo, da se o tem izjavi članstvo v teh dveh okrajih in sporazumno izvede združitve.

Točka 3. in 4. je bila vzeta iz predlogov zastopnikov Edinstva. Podpisana je bila nato sledeča listina:

UJU, orisal delo odseka v mariborski oblasti, ki je preradil par tedajev, ni pa organiziral pedagoškega dela po krožkih. — Tov. Fibrovec povdarja, da naj bo odsek le nekaj provizornega, neko žarišče za novo delo mora biti in tega smo pogrešali doslej; treba bo v to žarišče ljudi, ki imajo že izkušnje. — Tov. Juranc omenja, da delovanje ne sme biti preveč birokratizirano, delo ne sme postati šablona, pustiti je svobodo, da nastane več struj, ki v mariborski oblasti že obstojajo. Delovna sola je proti formi Listvariti je delovne zajednice. — Tov. Dolgan govori o dnevnem redu, da bi bilo vendar dobro ugotoviti najprej bistvo in na to govoriti o organizaciji. Fiksirati se ne da ničesar, ker bi bilo škodljivo, da si takoj v začetku že postavimo kakšne dogme. Pokret za delovno sola je nekaj dnevnevega, zato se dela ne bodo dala uniformirati. Na širših sestankih se ne da mnogo doseči za propagando delovne sole. Nasilje se pogovorita o tem tovariš s tovaršem ali tovaršico na izprehodu ali v manjših krožkih. — Tov. Stegevec ponuja svoj referat, s katerim smatra, da bi bil rešen problem delovne sole in samozabrade. Predsednik Rape reagira na izvajanje predgovorikov in izpremeni dnevni red, ker vidi, da večina želi čuti prej referate.

Tov. Dolgan govori o idejni osnovi delovne sole. Rokovorni pouk ni delovna sola. Delovna sola je aktivna sola, aktualna sola, ki je v oski zvezi z življenjem in okolico. Predlogi za razumevanje delovne sole je Fibrovec in družboslovna podlaga, ki ustvarja svetovni nazor. Dinamizem, da je vse v razvoju in se izpreminja, je temeljni princip v delovni soli. Govori o relativizmu, statičnosti in absolutizmu. Kaj je aktivnost? Reforma sole mora biti odvisna od potreb naroda. Razlika med stari in novo solo. Otroci so v delovni soli srečni in pozabljajo na vse, učitelji ne morejo nčhati o tem govoriti, če se znajdejo na skupnem torišču tega dela. Osebnosti v delovni soli so otroci in učitelji. Bolezni, slabosti in težnje disciplinirani se ne

nik. Misliti bo na centralno knjižnico tudi v Ljubljani. Po okrajih bo treba organizirati referente. Naloga odseka je, dajati inicijativno po krožkih in dobivati od njih poročila. Ugotoviti je treba metodo dela. Nujno potrebna bi bila knjiga. Najbolje bi bilo, da se zbirajo enakovredni v delovne zajednice, ki streme za skupni smotri. Kamnati Novak je omenil, da namreza privedi P. R. K. o počitnih tedaj za rokovorni pouk, ki bo združen s teoretičnim razmišljanjem delovne sole. Tega tedaja naj bi se udeležili vsi reformatorji sole. Delovno sola je treba propagirati po krožkih, da prodre smisel za njo do učitelja v zadnje vase.

V odsek za reformo sole pri pov. UJU so bili izvoljeni za ljubljansko oblast: tov. Fibrovec (Jesenice), tov. Breznant (Blanca), tov. Hrovat (han), tov. Dolgan (Nova vas) in tov. Vodetova (iz Ljubljane).

Popolnoma so imeli zastopniki delovne sole sestanek, na katerem so razmotrili vprašanje ustanovitve in urejevanja posebnega šolskega lista v zmislu delovne sole, poleg sedanjih članov in organizacij počitniškega tedaja, ki ga priredi P. R. K.

Lej koraj naprej je s tem sestankom zopet napravilo pov. UJU z dvigom novih kulturnih delovnih sil za procvit naroda in kulturnega dela našega stanu.

SESTANEK UČITELJIC V CELJU.

Na poziv odseka pov. UJU za nadaljevalno solstvo so se zbrale tovaršice dne 3. februarja v mestni osonovni soli, da se razgovorijo o organizaciji gospodinskih nadaljevalnih sol in izobrazbi učiteljic za pouk na teh solah. Vseh udeleženskih je bilo 24, večina iz oddaljenih krajev. Zastopana sta bila celo slovenski in kozjanski okraj.

Sestanek je vodila tovaršica Zupančičeva iz Celja, referirala sta tov. Menčin in tovaršica Pleškova. Prvi je v uvodnih besedah pokazoval veljavnost solidarnega nastopa in skupne izgradnje podrobnega programa

"Popolno stanovsko zedinjenje vsega učiteljstva". Sklepi predstavnikov UJU in Edinstva na seji 16. 2. 1928 (Za stanovsko solidarnost vsega učiteljstva, Učiteljski tovariš 23. 2. 1927, str. 1).

Likvidacija Edinstva je bila zelo obotavljiva in vodstvo UJU je aprila 1928 celo podvomilo v odkrite namene druge strani, saj so Edinjaši postavljali še nove zahteve po izrednih občnih zborih in volitvah. A vse to je vodstvo UJU odklanjalo in navajalo primer vključevanja Slomškove zveze konec leta 1926, ko ni bilo ne takšnih zahtev ne takšne prakse. Sporazum so pri Šmarnsko-rogaškem učiteljskem društvu ob razpustu tamkajšnje organizacije Edinstva dosegli 14. aprila 1928. Večina bivših članov Edinstva pa je že v minulih dveh mesecih vstopilo v posamezna okrajna društva. Tudi s tem zgledom so vabili v UJU vse učiteljstvo, saj v članih niso videli bivšega Slomškarja ali bivšega Edinjaša. Obžalovali pa so posameznike, ki so, kljub svojemu podpisu na spravnih izjavi, še razdvajali učiteljstvo.⁷⁸ To popu-

ščanje je imelo posledico, da je še sredi leta 1928 ostalo zunaj skupne organizacije tisto učiteljstvo radovoljskega okraja, ki je bilo prej včlanjeno v Edinstvo. A kljub tej izjemi je že veljalo, da je vse osnovnošolsko učiteljstvo v Sloveniji združeno *"pod praporom UJU."* Organizacija je v 32 okrajnih društvih štela 2926 članov (leto prej 2717). Učiteljska tiskarna pa kljub prizadevanjem slovenskega vodstva organizacije ni postala last UJU, ki je z njo nato poslovalo le po pogodbi.⁷⁹

Spremembe zadnjih let v učiteljski organizaciji je leta 1927 označil Lojze Ude v 'Mladini' kot 'duhovno revolucijo osnovnošolskega učiteljstva'. Po drugi strani je v Ljubljani, *"ki je bila sedež gonje proti poverjeništvu ... leglo razdora"*, kjer je bilo *"največ zablavljanja in krika proti organizaciji"*, pokazalo učiteljstvo z le polovično udeležbo na zborovanju 6. decembra 1927 premajhno stanovsko zavest.⁸⁰ Zaradi

⁷⁸ Zbor vseh predsednikov učiteljskih društev iz Slovenije v Mariboru, UT 1928, (19. 4.), str. 1–2. Seja širšega sosveta je bila v nedeljo, 15. 4. 1928 na mariborskem učiteljski. — Učit. društvo za Šmarnsko-rogaški okraj. *Učiteljski tovariš* 1928, (3. 5.), str. 3. *"Poročilo o dogovoru z 'Edinstvom' je sledila dolgotrajna debata, nakar je 42 članov Edinstva podpisalo pristopnice in se pridružilo zborovalcem UJU"*. Zaradi dogovora z Edinstvom so temu sledile volitve. Učiteljstva je bilo v obeh okrajih 90, članov društva pa 81 (39 iz UJU in 42 likv. Edinstvo). — Vključevanje tudi v Kranjskem okraju ni teklo gladko. Likvidacija Edinstva. *Učiteljski tovariš* 1928, (31. 5.), str. 2 in J. L./apajne/, Likvidacija Edinstva za kranjski srez. *Učiteljski tovariš* 1928, (8. 6.), str. 2. — V Litijem okraju se je društvo Edinstvo razšlo 5. 5.: Likvidacija Edinstva, *Učiteljski tovariš* 1928, (9. 5.), str. 1 in 1928, (8. 6.), str. 3. — Likvidacija Edinstva za Ljubljano in

okolico, *Učiteljski tovariš* 1928, (14. 6.), str. 2. To se je zgodilo 2. junija.

⁷⁹ Delovanje poverjeništvu UJU – Ljubljana od 1. julija 1927. do 30. junija 1928. *Učiteljski tovariš* 1928, (14. 7.), str. 1–2. Edinstvo je imelo okrajna društva v Ljubljani in okolici, Kranju, Radovljici, Kočevju, Novem mestu, Brežicah in Rogški Slatini. Do srede leta 1928 so v UJU le v šmarnsko-rogaškem okraju pristopili člani bivšega Edinstva v okrajno društvo. — Likvidacija Edinstva. *Učiteljski tovariš* 1928, (14. 7.), str. 4. Ko se je 23. 6. 1928 razdružilo Učiteljsko društvo Edinstvo, je bila izvršena *"likvidacija vsega Edinstva"*, razen v radovoljskem okraju.

⁸⁰ Duhovna revolucija ... *Učiteljski tovariš* 1927, (15. 12.), str. 3. Gre za Udetov članek v 2. št. Mladine. — I. S., 50%.

prizadevanj 'Učiteljskega tovariša' za odpravo posameznih nepravilnosti v zvezi z nameščanjem učiteljstva, je šolska uprava maja 1928 sprožila disciplinsko preiskavo proti uredniku Ivanu Dimniku in poverjeniku Skulju. Motili so jih članki na naslovnici v črno obrobjeni rubriki 'Kaj se godi' (na t.i.m. *črni deski*), ki jih je v letu 1928 prinašal ta šolski list. Učiteljstvo je ta pritisk razumelo in preiskovanca podpiralo v nepričakovani borbi s šolsko upravo za svobodo in neodvisnost strokovne organizacije, za načela, ki so v UJU zmagala s celjsko skupščino 17. julija 1926.⁸¹ Kot je julija 1929 na pokrajinski skupščini v Ljubljani omenil poverjenik Skulj, nekateri pri tem niso razumeli načelnega stališča organizacije. Eni so bili skrajni ekstremisti, drugi pa se niso mogli "povzpeti preko trenutnih ugodnosti konjunktore", čeprav so se oboji radi sklicevali na deklaracijo, ko politične razmere niso bile zanje ugodne. Razpoloženje med učiteljstvom je bilo tudi kritično do dela vodstva UJU, kar je prineslo tudi burno razpravo na zborovanju. Še vedno se je med delom učiteljstva ohranjalo razdeljevanje kandidatur in članstva po pripadnosti "k bivši Slomškovi zvezi in Edinstvu", kar je pomenilo nerazumevanje deklaracije.⁸² Kritična opozicija, ki je sicer nastopala proti vsakemu poskusu politične nestrpnosti, je poskušala z okrožnicami članstvu in bolj skrivnim delovanjem, UJU pa je 'čistim deklaršem in momentalnim opozicionalcem v UJU' predlagalo legalno kritiko v društvih in javno delovanje.⁸³

Tako so sredi leta 1928 na seji UJU kritično omenjali sestanek Slomškove družbe, na katerem so govorili tudi o stanovskih zadevah, konec leta pa omenjali kritiko predloga osnovnošolskega zakona v 'Slovincu'. A ta zakonski načrt je bil predlog vlade dr. Korošca, ne pa delo UJU, zato poziv "Krščansko učiteljstvo na plan!" ni bil na mestu. O verskem

pouku se je večina slovenskega učiteljstva strinjala, da ga poučujejo kateheti, srbsko učiteljstvo pa je z drugačno rešitvijo zagovarjalo rešitve, ki jih je upošteval tudi zakonski predlog.⁸⁴

Nov politični položaj v državi je spodbudil vodstvo slovenskega dela UJU konec januarja 1929 k izjavi o stanovski enotnosti, narodnem in državnem edinstvu in delovanju učiteljstva. Po uvedbi kraljeve diktature in razpustu strank se je v očeh UJU pokazala takšna nestransarska usmeritev organizacije "najsijajnejše potrdilo in zadoščenje", poudarek narodnega in državnega edinstva v kraljevem manifestu pa so sprejemali kot temelj svojega dela že "v vsej pretekli dobi". To je bila učiteljstvu delovna usmeritev osvojenjena "spon strankarstva in partizanstva", niso pa jim bila potrebna zunanja gesla, "ki so se v preteklih žalostnih časih zlorabljala za strankarske namene."⁸⁵ Na ta način so sprejemali delovanje v duhu državne usmeritve, hkrati pa kritično odgovarjali krogu učiteljstva bivšega Edinstva. Ti učitelji so prav z zunanjim poudarjanjem gesla, ki ga je tedaj poudarjal kralj Aleksander, na svoj način gotovo videli v kraljevem proglasu potrditev svojih stališč. Sejo ožjega sosveta UJU so 31. januarja 1929 sklicali tudi zaradi Radovljiškega učiteljskega društva (Edinstva) in kot odgovor sprejeli proglas.⁸⁶ Kljub delitvi številčnega (217 članov) okrajnega društva za ljubljansko okolico v dva: za vzhodni in zahodni del, je ostalo tudi v letu 1929 število v ljubljansko poverjeništvu UJU vključenih učiteljskih društev 32 (z 2877 člani), saj je zaradi neporavnane članarine (začasno) izstopilo Marneberško učiteljsko društvo (Radlje ob Dravi).⁸⁷

Ko je še Radovljiško učiteljsko društvo, prej včlanjeno pri Edinstvu, sklenilo 27. septembra 1929 na rednem občnem zboru na Breznici, da se razdruži, je kazalo, da je ta razdor v učiteljski organizaciji zares končan. Če je sporazum z Edinstvom

Učiteljski tovariš 1927, (15. 12.), str. 3. "Kdo vidi to, ve ne le, zakaj je učiteljstvo nekdanj protestiralo proti 'Hlapcem', ampak razume tudi, zakaj jih je Čankar pisal." Prim. tudi: Delo in kritika. *Učiteljski tovariš* 1929, (24. 1.), str. 1.

- ⁸¹ Naši 'grehi', *Učiteljski tovariš* 1928, (9. 5.), str. 1; Solidarnil, *Učiteljski tovariš* 1928, (18. 5.), str. 1; Bistvo sedanjega boja slovenskega učiteljstva, *Učiteljski tovariš* 1928, (25. 5.), str. 1. – Izjava. *Učiteljski tovariš* 1928, (25. 5.), str. 3. – V boju za osnovne principe moderne demokracije, *Učiteljski tovariš* 1928, (14. 6.), str. 2. Okrajna društva so z izjavami podprla vodstvo poverjeništvu.
- ⁸² Pokrajinska skupščina UJU – poverjeništvu Ljubljana, *Učiteljski tovariš* 1929, (25. 7.), str. 1–3. (Nagovor Poverjenika). Obsežno kritiko je pripravil član ljubljanskega društva J. Pahor, prebral pa Tavčar z Rakitne, a je bilo tajniško poročilo sprejeto z le dvema glasovoma proti. O Pahorjevi kritiki je več člankov v *Učiteljski tovariš* 8. in 28. avgusta in ter v septembru 1929. – Ivan Dimnik, Na kratko! *Učiteljski tovariš* 1929, (12. 9.), str. 4. Dimnik je kritiziral zamisel uredniškega konzorcija, v katerem naj bi bil en član iz bivše Slomškove zveze, en demokrat in en socialist, saj je to nasprotovalo enotnosti organizacije.
- ⁸³ Ali je to prava pot? *Učiteljski tovariš* 1929, (28. 11.), str. 1. Kot eden od pristašev opozicije je omenjen Andrej Bensa, učitelj, Moste pri Ljubljani. – Delovanje... (Poročilo o seji dne 5. januarja 1930 v Celju), *Učiteljski tovariš* 1930, (16. 1.)

⁸⁴ Delovanje poverjeništvu UJU, (Hren). *Učiteljski tovariš* 1928, (5. 7.), str. 4 – 'Krščansko učiteljstvo na plan!'. *Učiteljski tovariš* 1928, (29. 11.), str. 4.

⁸⁵ Učiteljstvu, *Učiteljski tovariš* 1929, (31. 1.), str. 1 (Po sklepu ožjega sosveta UJU poverjeništvu Ljubljana, 31. 1. 1929). – Proglas so učiteljska društva "enodušno odobrila." Seja širšega sosveta na Zidanem mostu. *Učiteljski tovariš* 1929, (30. 5.), str. 1. – 'Partizanstvo' je v tem času pomenilo izrabljanje strankarskega (partijskega) delovanja na strokovnem področju.

⁸⁶ Delovanje ožjega sosveta UJU – poverjeništvu Ljubljana (Poročilo iz 3. seje z dne 31. 1. 1929), *Učiteljski tovariš* 1929, (14. 2.), str. 3 in Seja širšega sosveta na Zidanem mostu, *Učiteljski tovariš* 1929, (30. 5.), str. 1. – Kot je na skupščini UJU v Ljubljani julija 1929 povedal A. Skulj: "Delali smo v duhu narodnega in državnega edinstva. Odločno pa smo bili vedno proti temu, da se ta ideja profanira in izrablja v strankarsko politične in osebne svrhe ter zanese s tem v stanovsko organizacijo brezplodne prepire in razdore. Ne dopuščamo nobenega dvoma o iskrenosti našega nacionalnega čustvovanja." Pokrajinska skupščina UJU – poverjeništvu Ljubljana, *Učiteljski tovariš* 1929, (25. 7.), str. 2.

⁸⁷ Jos. Kobal, Delovanju UJU – poverjeništvu Ljubljana od 1. julija 1928. do 30. junija 1929. *Učiteljski tovariš* 1929, (10. 7.), str. 1.

februarja 1928 pospremila vest o stanovski enotnosti učiteljstva na prvi strani lista, pa je tokrat 'Učiteljski tovariš' novico o prenehanju zadnje učiteljske organizacije zunaj UJU uvrstil le med manjše splošne vesti. Kot zanimivost so dopisali, da so se radovljjski tovariši prvi odcepili in zadnji vrnili v UJU. "Prvi spor je bil sklenjen v brezniški fari in tam je bila zopet sklenjena razdružitev in vrnitev v UJU." Proti so glasovali le štirje člani. A spet ni šlo nič zlahka, saj Radovljjsko okrajno učiteljsko društvo UJU s predsednikom Stankom Žagarjem ni moglo rešiti zapletov v smeri dogovora širšega sosveta z bivšim vodstvom Edinstva. Zahteve po sklicu izrednega kongresa zaradi teh težav, je vodstvo UJU zavrnilo na seji v Celju v začetku leta 1930.⁸⁸ Enotnost učiteljstva je bila res zahteven in trajen projekt.

Med učiteljstvom meščanskih šol, ki so bili od 1921 povezani v svojo društveno zvezo in med srednješolskimi profesorji, ki so že od 1906 strokovno delovali v svojem društvu, ni prihajalo do takšnih političnih delitev kot med osnovnošolskim učiteljstvom.⁸⁹ Tudi poskusi povezovanja učiteljstva v strankarske politične klube, ko so leta 1926 pisali kar o "maniji" za njihovo ustanavljanje, niso bili prav uspešni.⁹⁰ Vpliv strankarske politike na usmeritve slovenskih učiteljev v zvezi učiteljskih društev UJU ni bil nikoli tako odločujoč kot pred uveljavitvijo deklaracije julija 1926, čeprav so bile med učiteljstvom še naprej vplivne različne idejne usmeritve, predvsem liberalne, pa tudi katoliške, masarykovske in marksistične ideje.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana:

AS 68 – Kraljeva banska uprava dravske banovine, Upravni oddelek,

SŠM – Slovenski šolski muzej, arhivska zbirka:

Udruženje jugoslovanskega učiteljstva /UJU/ poverjenišvo Ljubljana

Zaveza avstr. jugoslovanskih učiteljskih društev, Ljubljana.

⁸⁸ Za stanovsko solidarnost vsega slovenskega učiteljstva. *Učiteljski tovariš* 1928, (23. 2.), str. 1. – Radovljjsko učiteljsko društvo, *Učiteljski tovariš* 1929, (3. 10.), str. 2. – Delovanje ... (Poročilo o seji dne 5. januarja 1930. v Celju). *Učiteljski tovariš* 1930, (16. 1.), str. 2. – Stanko Žagar (1896–1942), poučeval v Leskovcu pri Krškem, Gorjah pri Bledu in na Srednji Dobravi pri Kropi, kjer je bil od 1924 do 1940 šolski upravitelj. Po njem, kot zavzetem učitelju, političnemu delavcu KPJ in med vojno padlem revolucionarju, je od 1966 do 1990 nosila ime najvišja slovenska nagrada v šolstvu. Slavica Pavlič, *Sto znamenitih osebnosti v šolstvu*, str. 182–183.

⁸⁹ Šuštar, *Učiteljske organizacije*, str. 337.

⁹⁰ Učiteljski politični klubi, *Učiteljski tovariš*, 1926, (6. 5.), str. 1.

Arhiv SBL – ZRC SAZU, Inštitut za kulturno zgodovino, arhiv Slov. biografskega leksikona.

TISKANI VIRI

Učiteljski tovariš, 1926–1930, 1939.

Edinstvo, 1926–1928.

Slovenski učitelj, 1926.

Stalež šolstva in učiteljstva v Sloveniji, 1923.

Stalež šolstva in učiteljstva, 1928.

Jutro, 1926, 1937.

LITERATURA

Bergant, Milica: *Poizkusi reforme šolstva pri Sloven-cih 1919–1929*, Ljubljana, 1958.

Hojan, Tatjana: *Ob stoletnici ustanovitve slovenske učiteljske organizacije*. Razstavn katalog 46. Ljubljana : Slovenski šolski muzej, 1989.

Hojan, Tatjana: Slovenska učiteljska organizacija in Učiteljska tiskarna. *Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje XXIX/5*, 1996, str. 189–200.

Hojan, Tatjana: Pedagoški in mladinski listi na Slovenskem v 20. stoletju. *Kaj bereta slovenski učenec in učitelj*. Razstavn katalog 69. Ljubljana : Slovenski šolski muzej 1999, str. 9–72.

Divjak, Milan: *Šola – morala – cerkev na Slovenskem, Pota in stranpota laičnega moralnega in družboslovnega pouka v osnovni šoli na Slovenskem 1869–1941*. Ljubljana : Enotnost, 1995.

Dolenc, Ervin: Šolsko delo Dragotina Lončarja, *Glasnik Slovenske matice*, XVIII/1–2, 1994, str. 71–77.

Dolenc, Ervin: *Kulturni boj. Slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918–1929*, Ljubljana 1996.

Dolenc, Ervin, Katoliška kulturna politika in kulturni boj v Kraljevini SHS. *Cerkev, kultura in politika 1890–1941*. Ljubljana : Slovenska matica 1993, str. 48–60.

Kolar, Vilko: Sto let 10. maj 1866 – 10. maj 1966. *100 let pouka v Šentvidu 1866 1966* (ur. V. Kolar), Ljubljana Šentvid 1966.

Lavrenčič Pahor, Minka: *Primorski učitelji*. Trst 1994.

Leskovšek, Mateja; Slomškova zveza 1900–1926, *Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 49, 2001, št. 3, str. 255–282.

Ostaneč, France: Pregled slovenskega periodičnega pedagoškega tiska. *Sodobna pedagogika* 1952, št. 5–6, str. 215–226.

Pavlič, Slavica: *Sto znamenitih osebnosti v šolstvu*. Ljubljana : Prešernova družba, 2002.

Stiplovšek, Miroslav: *Razmah strokovnega – sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918–1922*. Ljubljana : Partizanska knjiga, Delavska enotnost, 1979, str. 381–392, 399–401.

Strmčnik, France: Zveza društev pedagoških delavcev Slovenije v luči svoje pozitivne pedagoške tradicije. *Sodobna pedagogika*, 31, 1980, str. 15–35, 81–97.

Šuštar, Branko: Učiteljske organizacije na Slovenskem in njihova idejna usmeritev od srede 19. do sredine 20. stoletja. *Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje* XXXIV/10, 2001, št. 2, str. 329–339.

Šuštar, Branko: *Slomškova zveza 1900–1926*. (Delovanje katoliško usmerjenega učiteljstva na Slovenskem v prvi četrtini 20. stoletja): doktorska disertacija. [mentor akad. prof. dr. Vasilij Melik], Ljubljana, 2004.

Šuštar, Branko: Posebnosti razvoja učiteljskega društva Slomškova zveza v Idriji 1901–1924. *Šolska kronika: zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje* XXXIX/15, 2006, št. 1, str. 41–60.

ZUSAMMENFASSUNG

Durch Vereinigung gespaltene Lehrerschaft: Der Widerstand des Lehrervereins "Edinstvo" gegen die Gleichschaltung der Lehrerorganisation UJU 1926–1928

Der Dachverband der slowenischen Lehrervereine (Zaveza, gegr. 1889) war bis Ende des 19. Jahrhunderts politisch ausgesprochen liberal ausgerichtet, was die Gründung eines besonderen katholischen Lehrervereins zur Folge hatte (Slomškova zveza, gegr. 1900), der mit der Partei des politischen Katholizismus verbunden war. Die ideologische Spaltung der Lehrerschaft in einen mehrheitlich liberal ausgerichteten Lehrerverband (Zaveza, seit 1920 UJU-Udruženje jugoslovanskih učiteljev) und einen minderheitlichen katholischen Lehrerverein, blieb – trotz aufrichtiger Vereinigungsversuche – in der Krisenzeit nach dem Ersten Weltkrieg noch mehr als ein Vierteljahrhundert bestehen. Volksschullehrer, die als politische Agitatoren von den politischen Parteien willkommen geheißen wurden, waren im ersten Viertel des 20. Jahrhunderts in zwei geistig und politisch unterschiedlich ausgerichteten Lehrerverbänden organisiert und nahmen somit am Kulturkampf teil. Dadurch wurden vor allem die gemeinsamen gewerkschaftlichen Forderungen nach höheren Gehältern, nach besserer Lage und größerem Ansehen der Lehrer beeinträchtigt. Eine derartige geistige Spaltung der Fachvereine bestand jedoch nicht unter der Lehrerschaft der Bürgerschulen (sie hatte seit 1921 einen eigenen Verein), noch weniger unter den

slowenischen Mittelschullehrern, die seit 1906 einen gemeinsamen Verein hatten.

Erst die schmerzlichen Erfahrungen der Volksschullehrerschaft bei den in den Jahren 1924–1925 rasch aufeinanderfolgenden Regimewechseln im ersten jugoslawischen Staat veranlassten die Lehrerschaft des slowenischen Teils der staatlichen Lehrerorganisation (UJU, Sektion Ljubljana) im Juli 1926 dazu, dass sie auf der Jahresversammlung am 17. Juli 1926 in Celje eine Depolitisierung der Organisation beschloss. Dann wurde im Herbst 1926 die *Slomškova zveza* (Slomšek-Verband) als ständischer (gewerkschaftlicher) Verband der Lehrervereine aufgehoben, seine Mitglieder blieben noch weiterhin in einem Kulturverein (Slomškova družba) verbunden. Katholisch ausgerichtete Lehrer schlossen sich den Bezirkslehrervereinen der UJU an, wo sie von den überwiegend liberal ausgerichteten alten Mitgliedern, mehr oder weniger zugeneigt, akzeptiert wurden. Dadurch sollten die Lehrer eine Einheit ihres Fachverbandes erzielen, doch die Beziehungen zwischen den Lehrern unterschiedlicher Ausrichtungen ("Slomškarji"/Slomšek-Anhänger, "Fortschrittliche", "Separatisten") waren alles Andere als einfach. Ende 1926 trennten sich die extrem liberalen Lehrer von der Gesamtlehrerorganisation. Diese hoben ideologische Unstimmigkeiten hervor, denn die Depolitisierung und folglich der Verzicht auf eine unmittelbare Verbindung der Lehrerorganisation UJU und der liberalen Partei (SDS/Samostojna demokratska stranka) war für sie unannehmbar. In der Tat hatte der Streit eine ökonomische Grundlage: Die extrem liberal ausgerichteten Lehrer beherrschten bis dahin sowohl die Führung der Sektion UJU Ljubljana als auch die wirtschaftlichen Organisationen der Lehrer, vor allem die Lehrerdruckerei. Sie gründeten ihre Zeitung und den Lehrerverband *Edinstvo* (Einigkeit, 1926–1928) mit Anton Germek, Schuldirektor in Ježica, an der Spitze. Ihnen gesellte sich auch Luka Jelenc zu, langjähriger Leiter der Lehrerorganisation und Anreger ihrer liberalen Ausrichtung. Im Jahr 1927 vereinigten sich die Lehrer zweier alter und sechs neuer Vereine zum *Jedinstvo*, bildeten jedoch nur eine Minderheit der Lehrerschaft. Nach Auseinandersetzungen über das finanzielle Gebaren der Lehrerorganisation und die Druckerei erzielten die Führungen der Lehrerorganisation UJU und des Verbandes der Lehrervereine *Edinstvo* im Februar 1928 eine Einigung. Der Lehrerverein Radovljica (Bestandteil des *Edinstvo*) löste sich als letzter erst im September 1929 auf. Die Vereinigung der slowenischen Lehrerschaft in einem Lehrerverband war demnach ein langwieriger Prozess.